CLIO
MŰHELYTANULMÁNYOK

2020/4. SZÁM

SZLOVÁK TÖRTÉNÉSZEK TRIANON ÉRTELMEZÉSEI

HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS (1989–2019)

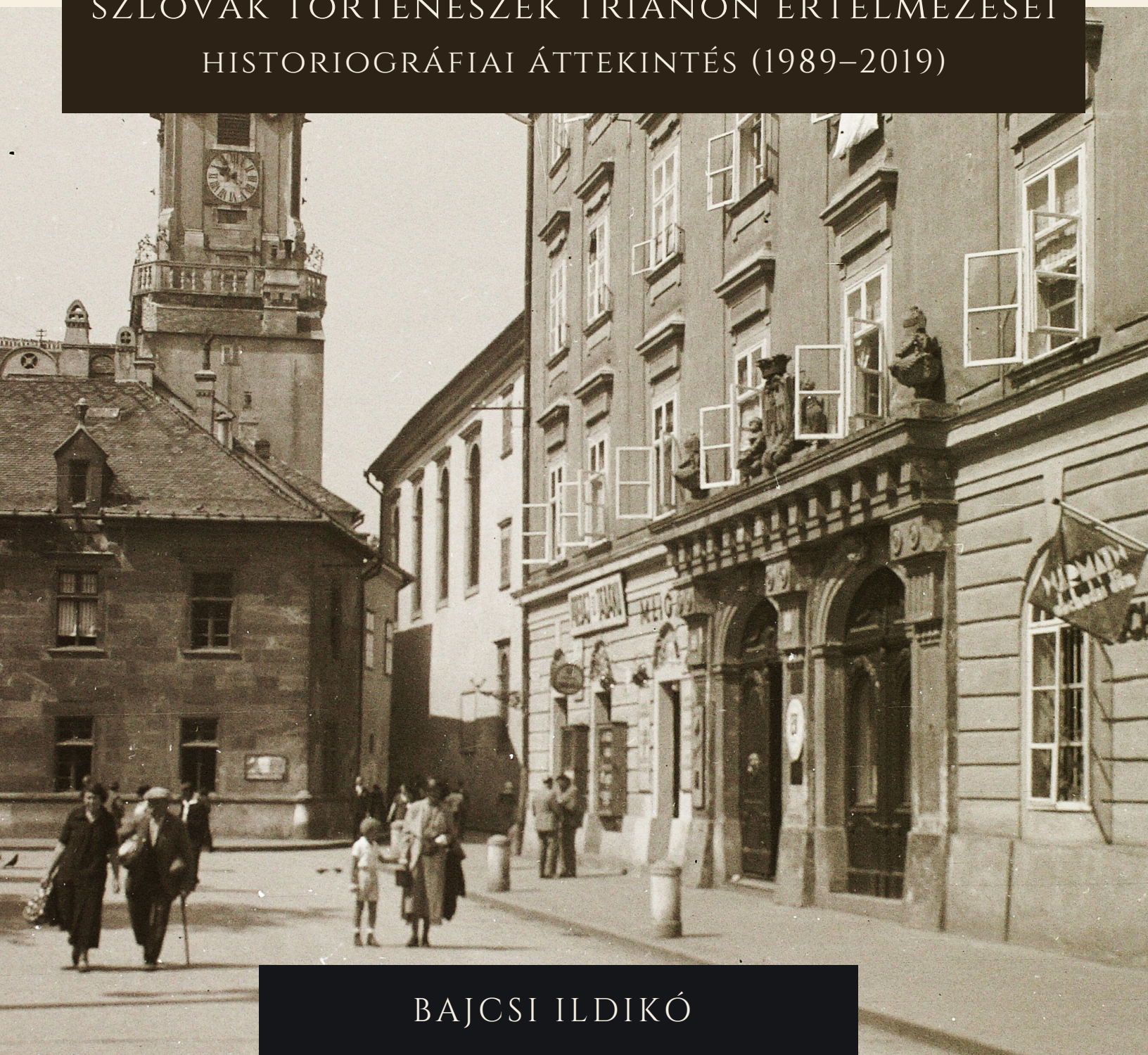

BAJCSI ILDIKÓ

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Bödők Gergely
Fóris Ákos
Gellért Ádám
Tóth Eszter Zsófia

Felelős szerkesztő: Bödők Gergely

© Bajcsi Ildikó, 2020
© Clio Intézet, 2020

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967
https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok

Borítókép: Prímás tér (Primaciálne námestie), szemben az Óvárosháza. Pozsony, Csehszlovákia, 1939. Fortepan, 92179.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

Tartalomjegyzék

4 BEVEZETÉS

8 1918–1920 A SZLOVÁK TÖRTÉNETÍRÁSBAN

8 *A két világháború közötti kánon*

10 *A pártállami évektől a rendszerváltozásig*

13 *Nacionalista „reneszánsz” és kritikus szemlélet a rendszerváltást követően*

20 SZLOVÁK TÖRTÉNETI SZTEREOTÍPIÁK

24 *Az „elnyomó” Magyarország motívuma és a „Nagy Háború” toposzai*

29 *A Károlyi-féle Népköztársaság integritáspolitikája*

34 *A „védhető határ” és a bolsevik-nacionalista integritáspolitika narratívája*

41 *Apponyi Albert mint a magyar integritás „fővédnöke”*

46 ÖSSZEGZÉS

52 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Bevezetés

1995-ben, a trianoni békeszerződés 75. évfordulóján egy – terjedelmét tekintve – füzetszerű szlovák nyelvű munka jelent meg *Trianon – illúziók és valóság* címmel. Ebben, a szerző, Ladislav Deák a magyar álláspont egyik lényegi elemét így rögzítette: *„A magyar történetírás és publicisztika egyaránt azt a tételt ismételgeti, hogy az első és második világháború utáni békeszerződések »a győztesek igazságtalan diktátumai« voltak, mert a vesztes államokkal nem tárgyaltak és arra kényszerítették őket, hogy aláírják a békeszerződéseket.* […] *A történelemben már csak így szokott lenni. Az államközi problémák demokratikus megoldásának a békeidőben van jogosultsága, nem pedig a vesztes háborúk után. Akkor más szempontok döntenek*".[1] Ez az idézet is jól jelzi, hogy mennyire más a kiindulópontja a szlovák történészeknek.

A történeti értékelések eltérései persze jórészt abból fakadnak, hogy a magyar és a szlovák nemzet Trianonról, az esemény körülményeiről – a nemzeti szempontokat előtérbe helyezve – másként gondolkodik, az eseményrendszer súlypontjait eltérő nézőpontok szerint állapítja meg. A két fél eltérő álláspontját jelzi Magyarország felbomlásának megítélésében a győzelemnek és a vereségnek a dichotómiája. A magyarság 20. századi történetének traumatikus pontjaként értelmezett trianoni döntést ugyanis a szlovák történetírás győzelemként jeleníti meg. Az események traumatikus értelmezését hangsúlyozó, valamint a győzelmi szempontokat előtérbe helyező történelmi narratívák pedig nagyban nehezítik a kölcsönösen mértéktartó – objektív és kritikai szempontú – történeti értékelést.[2] Ezeknek a szemléleti különbségeknek a hátterében egyébként nagyon különböző – a múlt eseményei mellett sok esetben a két nemzet jelenlegi társadalmi és politikai helyzetét befolyásoló – szempontok húzódnak. Az 1920-as trianoni, illetve az 1947-es párizsi békeszerződés a szlovákok számára történelmük máig az egyik legfontosabb legitimációs dokumentuma.[3]

[1] Deák, 1995b: 24.

[2] Jól példázza a magyar-szlovák közeledés szakmai akadályainak a folyamatos, máig tartó jelenlétét a Trianon 100 Lendület Kutatócsoport Zahorán Csaba által kezdeményezett 2018. októberi „szomszédolós" Trianon-vitája, s ott különösen Ondrej Ficeri, kassai szlovák történész előadásának a magyar politikai elitek négy kudarcára (a saját ország benépesítésének elmulasztása, a saját ország területi integritásának az elvesztése, nem domináns etnikai csoportok asszimilálásának elmulasztása, nem asszimilált hazai ellenelitekkel való kiegyezés elmulasztása) kihegyezett érvrendszere. Ficeri, 2019b: 768–776.; Romsics–Zahorán, 2019: 778–783.; Zahorán: 2019: 740–743.

[3] Ebben a megvilágításban a politikusok által folyamatosan újrakonstruált „nemzeti érdekek" is gyakran azt „diktálják" a szlovák történészek számára, hogy kizárólag világháborús győzelemként értékeljék a Magyar Királyságból való kiválást, míg az összetett és multietnikus csehszlovák nemzetállam létrejöttét pedig főként a szlovák nemzeti önrendelkezés megvalósulásának kontextusában – mint első fontos lépést – értelmezzék. Ehhez lásd Michela, 2016: 26.; Hudek, 2007.

A magyar fél értelmezési lehetőségeit viszont elsősorban az bonyolítja, hogy Trianon a magyarság számára egyszerre jelent kollektív kulturális és történeti traumát, hiszen a világháborús vereséget követően Magyarország nemcsak területének 67%-át, de lakosságának közel kétharmadát – köztük 3,2 millió magyart is elveszített.[4] Ráadásul az utódállamok fennhatósága alá került kisebbségi magyar közösségek politikai helyzetének, kényszerkisebbségekké válásának problémái, sok tekintetben rendezetlen közösségi jogaik akkor és azóta is állandó frusztráció forrásaként szolgálnak. Ugyanakkor a szlovák történetírás újraértelmezéseinek hátterét éppen az állami legitimitás és a nemzeti önrendelkezés szempontjai biztosítják, Trianon magyar újraértelmezési kísérleteit pedig a szlovák historiográfia sok esetben nacionalista provokációként értékeli.[5]

A szlovák történetírásban a magyar historiográfiával szembeni (ellen)reakciók és frusztrációk nacionalista sztereotípiák gyártásában, illetve az események egyoldalú értékelésében nyilvánulnak meg.[6] Ez magyarázhatja, hogy a szlovák historiográfia a 20. század végéig – és sok esetben azt követően is – úgy interpretálta Magyarország felbomlását, mint a szlovákság nemzethaláltól való megmenekülését és nemzeti szabadságukért vívott több száz éves harc végét, amely egyébként a „magyarosítás traumájaként" is felfogható.[7]

Érdemes hangsúlyozni, hogy miközben az 1918–1920-as események bizonyos mértékben a magyar és a szlovák historiográfia számára is „nullpontot" jelentenek, komoly hangsúlyeltolódásokat figyelhetünk meg a két történetírás tematizációjában.[8] A magyar Trianon értelmezésekkel ellentétben ugyanis, – amelyben előkerül a témakör metaforikus megközelítése olykor hasonlóan a hódoltság korának három részre szakadt országáról rögzült képhez – a szlovák fél főként Csehszlovákia 1918. októberi megalakulásától eredezteti az egész világháború utáni eseménysort. Magának az államalakulásnak az

[4] A kulturális trauma fogalmáról bővebben lásd Alexander–Eyerman–Giesen–Smelser–Sztompka, 2004: 2–3. A trianoni béke alapján Magyarország területe 325 ezer – Horvátországot nem számítva 282 ezer – négyzetkilométerről, 93 ezer négyzetkilométerre csökkent. A lakosság száma pedig 20,8 – illetve 18,2 – millióról 7,9 millióra fogyott. Romsics, 2005: 201.

[5] Roman Holec például 2010-ben írt tanulmányában egyenesen a „hisztéria" fogalmával azonosította a magyar historiográfia Trianon központúságát. A tanulmányról később bővebben még lesz szó. Holec, 2010; Holec, 2011.

[6] Michela, 2016: 121. Erről írt például Miroslav Michela, amikor nemcsak Trianon, de az első bécsi döntés interpretációja kapcsán is rámutatott a „trauma irigylésének" a jelenségére. John Mowitt megállapítására utalva Michela megjegyezte, *„hogy a nagyobb szenvedés utáni vágy is hordozhat jelentős politikai értéket. Visszatükröződik például a korábbi, ideális esetben még nagyobb sérelem megnevezésének szükségességében, amelynek célja az erkölcsi tekintély kivívása. Trianon visszhangjában ezért gyakran szinte automatikusan említik a magyarosítás időszakát, mely ellennarratívaként jelenik meg a dualista történelmi Magyarországnak a magyar irredenta propaganda által terjesztett idealizált képével szemben, és a közösség egyfajta védekező mechanizmusának szerepét tölti be (»mi többet szenvedtünk«)*". Michela, 2016: 133–134.

[7] Vörös, 2011: 7.; Vörös, 2011: 23.

[8] Michela, 2016: 61.

előzményeként pedig előszeretettel hangsúlyozza a dualizmuskori Magyarország „szűkkeblű" nemzetiségpolitikáját, vagyis az „elnyomás toposzát", amely egyébként mindmáig a legerősebben ható, erősen sztereotipikus mozzanat.

A korszakhatár és a témához tartozó események, a „vég" és a „kezdet" kijelölésének különbözőségeire mutatott rá a szlovák(iai) történészek középnemzedékhez tartozó – hangsúlyozottan a transznacionális megközelítés jogosultságát hangsúlyozó – pozsonyi Vörös László is, aki szerint a „*szlovák értelmezésben a történelmi Magyarország 1918 októberének végén szűnik meg, és a következő évek (nemcsak 1920-ig) a Csehszlovákia fenntartásáért és a történelmi Magyarország visszaállítása ellen vívott küzdelem évei*".[9]

Ez a tanulmány tehát a két kánonban rögzült nézetkülönbségeket figyelembe véve azokkal a történeti és historiográfiai – módszertani, fogalmi és szemléleti – megközelítésekkel foglalkozik, melyek a soknemzetiségű történelmi Magyarország felbomlásáról, a trianoni békeszerződésről, valamint a csehszlovák nemzetállam megalakulásáról jelentek meg a rendszerváltást követő szlovák szaktörténetírásban. Elemzésünkben a szlovák historiográfia bemutatása mellett elsősorban a trianoni eseménysorozatot feldolgozó, 1989 óta megjelent jelentősebb szlovák monográfiákat és tanulmánykötéteket vizsgáljuk, de kitérünk az elmúlt évek fontosabb tanulmányaira is.[10] Kiemelt célunk, hogy ütköztessük a Trianonnal kapcsolatos nemzeti és sérelmi megközelítéseket a kritikai nézőpontokkal. Miközben ugyanis 1989-et követően egy „sterilnek" nevezhető, leíró és távolságtartó kritikai irányvonal is megjelent a szlovák történészek körében, megújultak és fokozott formában törtek felszínre a szlovák történetírás nacionalista szempontú történeti, módszertani sztereotípiái és mítoszai. Ez különösen így volt a szlovák nemzet számára történetileg megkülönböztetetten fontos – bár a magyarországi historiográfiát átható Trianon-központúsághoz korántsem mérhető – eseménysornak, vagyis a történeti Magyar Királyság felbomlásának és a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának az értelmezésében. Ez pedig azért figyelemre méltó, mert ahogyan már említettük, a két világháború közötti

[9] Vörös, 2011: 8. A történeti értelmezés különbségeit, például a korszakhatár kijelölésének problémáit jelzi a két fél historiográfiai fogalomtárának az eltérése. Ismeretes, hogy a szlovák történetírás az 1918 előtti Magyar Királyságot a szlovák nyelvben évszázadokon át meghonosodott „Uhorsko" fogalommal jelöli, míg a Trianon utáni magyar államot már „Maďarsko" (Magyarország) néven említi, hasonlóképpen, mint a szerb vagy a horvát gyakorlat. Ezzel nyelvileg önmagában is lehetséges a történeti diszkontinuitás, illetve megszakítottság hangsúlyozása a két időszak – ezáltal pedig – a két magyar állam között. A Trianon-fogalmak különbségei a szaktörténészek között kialakult nézeteltérésekben, vitákban is megnyilatkoznak. Ehhez lásd például az érsekújvári Trianon vitát, amelyre a 2010. június 24–25-én Érsekújváron megszervezett Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés a magyar és szlovák kollektív emlékezetben, 1918–1920 című konferencián került sor. Uo. 9.

[10] Hronský, 1998; Hronský, 2011; Michela, 2009; Michela–Vörös, 2013; Michela, 2016; Vörös, 2011: 5–43.; Michela, 2007.

történetírásból örökölt sztereotípiák és előítéletek a rendszerváltást követően tovább „kísértenek", nehezítve az objektív, kritikus értékelések megszületését.

Ennél a megfontolásnál már csak azért is érdemes megállni, mert – ahogyan azt Miroslav Michela is megfogalmazta – „Trianon" nemcsak Magyarország ügye, hanem Szlovákiáé is, az Osztrák-Magyar-Monarchia megszűnésével és a „nemzetállamok" létrejöttével kapcsolatos kérdéseknek pedig közel száz év után is komoly jelentőségük van.[11] Mivel a történészeknek, a történeti munkáknak és a szaktörténeti kutatásoknak kiemelt része van az államváltozások eseményeinek és konfliktusainak a feldolgozásában, interpretációjuk nagymértékben befolyásolja a történeti közgondolkodást, a köztörténeti értelmezéseket és természetesen a kollektív nemzeti tudatot.[12] Ez különösen fontos egy olyan traumatikus eseménysor értelmezésében, amelyet nemcsak a magyar, de sok esetben a 21. század eleji szlovák politika is saját hatalma legitimálása és – gyakran – állampolgárai közgondolkodásának manipulálása érdekében használ fel.

[11] „*Amikor a trianoni traumáról esik szó, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ennek a jelentős történelmi eseménynek az utóélete bizonyos mértékben a szlovák társadalomra is hatással van, annak ellenére, hogy Szlovákiában, mint nem kifejezetten érdekes téma, hosszú ideje csak ritkán kerül szóba*". Michela, 2016: 28.

[12] A szigorúan vett szakmai kutatások mellett a közvéleményt egyre jobban befolyásolják a történeti publicisztikai írások, a televíziós, rádiós, internetes történeti munkák, népszerűsítő és politikai színezetű történeti cikkek, viták. Az ezek és sok egyéb más hagyományápoló, egyesületi, hely- és tájtörténeti kezdeményezések nyomán kialakuló „köztörténetet" nem lehet figyelmen kívül hagyni sem a történelem és nemzeti identitás összefüggésében, sem pedig a történelem kutatásának és oktatásának a viszonyában. A szaktörténetírás és köztörténet fogalmát, a kettő közti megkülönböztetést Gyáni Gábor elméleti munkái alapján használjuk. A későbbiekben a két kategóriáról még bővebben szót ejtünk. Ehhez lásd például Gyáni, 2009; Gyáni, 2016.

1918–1920 a szlovák történetírásban

Bár Magyarország felbomlásának értelmezése a szlovák historiográfián belül kiemelt témának számít, mégis relatíve kevés történeti munka született a kérdésben. Az is megfigyelhető, hogy a magyar historiográfia „kilengéseivel" szemben a szlovák történetírás sokkal kiegyensúlyozottabb képet mutat 1918–1920 történeti reprezentációjában.[13] Az is bizonyos, hogy a történeti magyar állam dezintegrációjának és a csehszlovák nemzetállam megteremtésének történeti értékelése szlovák „térfélen" is kezdettől fogva erősen függött egy-egy időszak politikai és ideológiai irányultságától.[14]

A két világháború közötti kánon

Az 1920-as években – mivel a professzionális szlovák történetírás a két világháború közötti időszakban csupán alakulóban volt – a trianoni kérdéskörrel foglalkozó szaktörténeti művek száma elenyésző. Mindezt tovább bonyolították a két világháború közötti időszak „csehszlovakista" és az ún. „ľudáki" – szlovák nemzeti vonalat képviselő – történetírás nézetkülönbségei és eltérő fejlődési folyamatai.[15]

Az 1920-as években a magyar elnyomás toposzait hangsúlyozó koncepciók „csehszlovakista" – elsőként szlovák – szerzők tollából íródtak, a szlovák nemzeti koncepció – és azon belül a magyarellenes toposzok – Daniel Rapant nevéhez kötődnek, aki a professzionális szlovák történetírás első kiemelkedő képviselőjeként alkotott az 1930-as években.[16]

Minden bizonnyal az 1920-as években a szaktörténetírással szemben a „politikus-történetírók" magas száma is hatással volt arra, hogy már ekkor nagyon erősen hatott a szlovák írásokban a „magyar elnyomás" toposza. Közülük kiemelhetjük a „csehszlovakista" orientációt követő Karol Medvecký *Szlovák fordulat 1918* (*Slovenský prevrat 1918)* című négykötetes dokumentarista feldolgozását, valamint Fedor Houdek *Szlovákia határainak kialakulása* (*Vznik hraníc Slovenska)* című munkáját,[17] amely visszaemlékezéseket, korabeli forrásokat és publicisztikai írásokat gyűjtött össze. Houdek viszont az események résztvevőinek emlékezései és értelmezései alapján elsőként tett kísérletet a szlovákiai

[13] Vörös, 2011: 6–7.
[14] Ehhez lásd Michela, 2006.
[15] Az ún. „csehszlovakista" koncepcióról bővebben lásd Hudek, 2007: 1–3. A ľudáki irányról bővebben lásd Rychlík, 1998: 71–84.
[16] Daniel Rapant „csehszlovák-szkeptista" koncepciójáról bővebben lásd Hudek, 2007: 4–5.
[17] Medvecký, 1931; Houdek, 1931.

határok kialakulásának elemzésére. Említett szerzők műveikben a történelmi Magyarország dezintegrációját elsősorban Csehszlovákia megalakulásának a legitimitásához kötötték, amelynek kedvelt toposza az „ezeréves elnyomás" hangsúlyozása volt. Ehhez olyan sztereotípiák is kapcsolódtak, amelyek az „antidemokratikus, barbár és agresszív Magyarországot" állították szembe a demokratikus Csehszlovák Köztársasággal. Mindezekből a premisszákból következett, hogy az ezeréves elnyomó államnak – éppen ezért – szükségszerűen fel kellett bomlania, ebben a narratívában így a trianoni béke jelképezte az „igazságosságot". Az említett toposzok nagyrésze a rendszerváltást követően tovább tartotta magát a „grand narrative"-ban, vagyis a szlovák történetírás nemzetileg kanonizált megközelítésében.[18] S ahogyan a magyar historiográfiában, úgy a szlovák nemzeti történetírásban is gyakran megjelentek a traumatikus nyelvezetre támaszkodó sztereotípiák.

A két világháború közötti legismertebb szlovák történész, Daniel Rapant értelmezésében álltak össze rendszerré a „történelmi szükségszerűség", a „nemzeti elnyomás" és az „antidemokratikus Magyarország" toposzai. Ezeknek a meggyökeresedésében minden bizonnyal erősen közrejátszott Rapant irányadó szerepe a szlovák nemzeti történetírásban. Ő ugyanis az 1930-ban kiadott *Magyarosítás, Trianon, revízió és demokrácia (Maďarizácia, Trianon, revízia a demokracia)* című nagyesszéjében Magyarország felbomlását történelmi szükségszerűségként értékelte és a folyamatot az antidemokratikus rezsim elnyomásának következményeként mutatta be.[19] Véleménye szerint a világháború végkifejlete, vagyis a központi hatalmak veresége kínált lehetőséget az elnyomott nemzetiségek felszabadulására. Azt is hangsúlyozza, hogy Magyarország felbomlásának nemcsak nemzetiségi, gazdasági vagy társadalmi, de morális szempontból is komoly jelentősége volt.

Ez az interpretáció visszaköszön František Hrušovský és František Bokes műveiben is, akik már az önálló Szlovák Köztársaság saját nemzeti történelmének a megalkotásán fáradoztak elvetve a „csehszlovakista" koncepciót.[20] A szlovák nemzeti történelem első szintézisének szerzője, Hrušovský a második világháború alatti Szlovák Köztársaság „udvari történészének" számított.[21] Munkájában az ideológiai megkötések nagyon nagy szerepet játszottak. Az 1867-es kiegyezés után Magyarország felbomlását

[18] Itt nagyon fontos kiemelni Vörös László megfogalmazását, aki szerint az 1918. október 28-án megalakult Csehszlovák Köztársaságot érintő toposzok többszöri újraértelmezésen mentek keresztül. Ezzel szemben Magyarország 1918. október 28–30-i szétesésének okaiban nincsenek elmozdulások. Vörös, 2011: 23.
[19] Rapant, 1930.
[20] Hrušovský, 1940; Bokes, 1946.
[21] Hrušovský, 1932.

elkerülhetetlennek tartotta és pozitív eseménynek ítélte. Véleménye szerint a szlovákság története egy folytonosan leírható 1500 éves történet, ahol a végkifejletet az 1939. március 14-én létrejött szlovák állam jelenti. Bár a magyarokat ő is „pusztítókként" jelenítette meg, narratívájában a csehek is a szlovákság ellenfeleit képezték. A „magyar elnyomást" tehát – tézise szerint – a „csehek elnyomása" követte. A ľudáki vonalhoz tartozó történész véleményében így nemcsak a magyarok, de a csehek alóli „felszabadulás" is szükségszerű volt.[22] Bokes, a szlovák nemzeti történelem második szintézisének szerzője igyekezett Rapant koncepcióját követni.[23] Ez egyrészt az ideológiai megkötések feloldódását, másrészt a „barbár magyarság" toposzának a visszaszorulását is jelentette – a „magyar elnyomás" sztereotípiája viszont tovább élt a szaktörténészek körében.[24]

A pártállami évektől a rendszerváltozásig

A pártállami évek ideológiai elvárásai nemcsak a magyarországi, de a szlovák történetírás értelmezéseit is gyökeresen átírták. Ami viszont külön érdekességnek számít, hogy a marxista narratíva mellett továbbra is megmaradt a nemzeti történelem központba állítása: Magyarországon a függetlenségi szabadságharcok osztályharcos átértelmezése révén, Csehszlovákiában a huszita forradalomtól a Csehszlovákia életre hívásában központi szerepet kapó oroszországi bolsevik októberi forradalomig terjedő forradalomközpontú szemlélet formájában. Mindeközben azt is jelezni kell, hogy az 1950-es években a szlovák polgári nacionalizmus elleni koncepciós perek megpróbálták összekötni a két világháború közötti ľudák autonomizmussal, ami tovább bonyolította a szlovák nemzeti történeti narratívák fejlődését. Mindemellett érdemes megemlíteni a csehszlovák historiográfia nagymértékű függését a párt elvárásaitól, amelyek meghatározták az új nemzeti narratívák kialakulását. Ez a kettősség jól látszott a korabeli szintézis megalkotásánál: a huszita hagyományok, a nemzeti felkelés és Csehszlovákia megalakulásának munkásmozgalmi,

[22] Külön érdekesség, hogy a ľudák–nemzeti vonal 1945-öt követően (sőt még 1989 után is) létezett a szlovák történetíráson belül. Vagy az idősebb történészek (František Hrušovský, Konštantín Čulen, Jozef Paučo, Jozef M. Kirschbaum) további, jórészt amerikai, kanadai emigrációs működése révén, vagy az ugyancsak külföldön tevékenykedő fiatalabb nemzedék (František Vnuk, Milan Stanislav Ďurica, Stanislav Kirschbaum, Mark M. Stolárik) színrelépése keretében. A rendszerváltást követően egyébként ez utóbbi ľudákokból és néhány hozzájuk csatlakozott fiatalabb szakemberből nőttek ki az ún. „nemzeti orientált" történészek. Rychlík, 1998: 72.

[23] Bokes, 1946.

[24] Vörös, 2011: 26.

valamint az 1917-es októberi forradalomhoz kapcsolódó eseményeinél, amelyek nagyrészével a szlovákság nem tudott azonosulni.[25]

A pártállami korszakban teljesen új értelmezést kapott. s Csehszlovákia létrejötte mellett változott a cseh és szlovák „államalapítók", a cseh Masaryk és Beneš, illetve a szlovák Štefánik szerepének a megítélése is. Bár a Csehszlovák Köztársaság létrejöttében az 1917-es októberi forradalom és a munkásmozgalom nyert főszerepet, a magyar „ezeréves elnyomás" toposza tovább élt. Annyiban viszont a kor igényeihez mérten a korábbi évekhez képest módosulás következett be, hogy a magyar elnyomás sztereotípiája mellett nagyobb hangsúlyt kapott a magyar uralkodó osztály „társadalmi elnyomásának" a hangsúlyozása. Mindemellett az antanthatalmak funkciója szintén átértékelődött, amennyiben alárendelődött a Lenin vezette októberi szocialista forradalom hatásának. Masarykéknál egyre fontosabb szerep jutott Leninnek Csehszlovákia megalakításában. Külön érdekesség, hogy a „csehszlovakista" orientációval szemben a szlovák történelmet már nem lehetett teljes egészében háttérbe szorítani. Egyúttal viszont megfigyelhető az úgynevezett „dehungarizáció" jelensége, vagyis a szlovákság, illetve Szlovákia történetének a kiszakítása a történelmi Magyarország történeti kereteiből.

Egy ideig az 1960-as években bekövetkezett ideológiai enyhülés sem hozott komolyabb elmozdulást a fenti kérdésekben, amit jól jeleztek a Magyar-Csehszlovák Történész Vegyesbizottság erősen ideologikus vitái. Ezzel együtt Prágában és Pozsonyban 1968-ra a történeti kutatásokban is gyors liberalizálódás zajlott le. Itt elsősorban Ľubomír Lipták nevét kell említenünk, akinek a *Szlovákia a 20. században (Slovensko v 20. storočí)* című könyve kiemelkedik a történeti munkák közül.[26] Művében ugyanis jóval kevesebb a nemzeti teleologikus perspektíva, mint azt a korábbi munkákból megszokhattuk. Újdonságnak számít, hogy véleménye szerint Magyarország dezintegrációja egyáltalán nem volt szükségszerű, természetes folyamat. Hangsúlyozza, hogy az antant nagyhatalmai és a nemzetiségek politikai elitjei kulcsszerepet játszottak a történelmi események alakulásában. A történetírás megrekedt helyzetét viszont jól mutatja, hogy a nemzeti perspektívát kevésbé hangsúlyozó Liptákot több más „polgárinak" és „nacionalistának" minősült kollégájával együtt 1969-ben elbocsátották a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetéből, publikációs tevékenységét és könyvét pedig betiltották. Lipták mellett egyébként még érdemes megemlíteni azokat a korabeli gazdasági szempontú

[25] Hudek, 2007: 8–9.
[26] Lipták, 1968.

elemzéseket is, mint amilyen Jozef Faltus és Václav Prucha közös, 1918-at és 1945-öt értékelő munkája volt.[27]

A cseh-szlovák föderáció létrejöttét követően a szlovák nemzeti narratíva fejlődésnek indult, s megerősödtek a nemzeti motívumok a csehszlovák állam megalakulásával kapcsolatos munkákban. Az első monografikus feldolgozás, mely részletesen kitért a Habsburg Monarchia szétesésének körülményeire és Magyarország dezintegrációjára, 1976-ban született meg.[28] Szerzője, Marián Hronský 1987-ben kiadta az első világháború teljes időszakát 1918-ig tárgyaló munkáját.[29] Emellett ki kell még emelni a szlovák marxista történetírás egyik központi alakjának, Viliam Plevzának *A tizennyolcas év (Rok osemnásty)* című könyvét.[30] Ebből a kötetből is jól látszik, hogy az 1918–1919. évi események teljes körű történeti értékelésénél a szlovák történetírásban a pártállami évek végéig a marxista ideológiai koncepciók szabták meg a historiográfia irányelvét.

Az 1986 és 1992 között kiadott hatkötetes *Szlovákia története (Dejiny Slovenska)* című szlovák akadémiai szintézis 1986-ban megjelent negyedik kötetében az a Dušan Kováč írta meg az 1918-as politikatörténeti fejezetek többségét, akit az 1980-as években sok támadás ért amiatt, hogy az egyre tarthatatlanabb „lenini koncepció" helyett a nagyhatalmak, a nemzeti mozgalom és a Masaryk vezette emigráció szerepének együttes értékelését tekintette fontosnak.[31] Hogy ez milyen nehéz volt, azt könnyen beláthatjuk, ha tudatosítjuk, hogy a Husák-korszak két évtizedében Masaryk, Beneš és Štefánik munkáit kivonták a könyvtárakból, róluk újabb munkák nem készülhettek. A csehszlovák állam kialakulásáról szóló 6 oldalas alfejezetet ezért Jozef Butvin, pozsonyi egyetemi tanárra bízták, akinek sikerült a hatalom számára elfogadható egyensúlyba helyeznie az 1918. októberi események külső és belső szereplőit, Lenint, Wilsont, Masarykot és az 1918. október 30-i turócszentmártoni szlovák nemzeti kiáltvány szerzőit. Mindazonáltal a fejezet egésze azt érzékelteti, hogy Magyarország felbomlásának „történeti szükségszerűsége", a magyar nemzeti elnyomás tézise, valamint az osztályharcos narratíva stabilan tartotta magát az utolsó pártállami években is.

---

[27] Faltus–Prucha, 1969.
[28] Hronský, 1976.
[29] Hronský, 1987. Emellett meg kell említeni Ľudovít Holotík 1979-ben *Szociális és nemzeti mozgalom Szlovákiában az október forradalomtól Csehszlovákia megalakulásáig* (*Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu)* címmel megjelent forrásgyűjteményét, amely a csehszlovák államalapítás szlovákiai vonatkozásait és szociális hátterére osztályharcos megközelítésben mutatta be. Holotík, 1979.
[30] Plevza, 1988.
[31] Kováč, 1986; Butvin, 1986.

Nacionalista „reneszánsz" és kritikus szemlélet a rendszerváltást követően

Annak ellenére, hogy a kelet-közép-európai régió nemzeti történetírásában Trianon kapcsán az egyes nemzetek között igen komoly nézeteltérések jelentkeznek, ma már nem olyan ideologikus a téma megközelítése, hogy ne lehetne érdemi vitákat folytatni. Ezt igazolják azok az elmúlt évek során létrejött fórumok, magyar-szlovák történész-találkozók, közös kiadványok, tanulmányok a szlovák, illetve magyar folyóiratokban, amelyekre a „közös történelem" jobb megismerése érdekében került sor.[32] A nacionalista felfogás tehát sem magyar, sem szlovák szempontból nem tekinthető egyeduralkodónak a témakörünk vizsgálatában. A nemzet- és politikaközpontú történeti megközelítések mellett az 1990-es évek végétől egyre gyakrabban jelentek meg az új témákra és megközelítésekre fókuszáló kutatások.[33] Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy a nemzeti nézőpontok reneszánsza a rendszerváltást követően a szlovák és a magyar történetírásban hosszú évtizedek után újra megjelent és komoly vitákat gerjesztett.

Szlovákiában ennek fontos okaként említhetjük azt a „nacionalista kánont", amely *„a szlovák társadalom önképének egyik legmeghatározóbb tényezője*".[34] Másrészt viszont a magyar történetírással ellentétben, napjainkban egyfajta érdektelenség vagy passzivitás is megfigyelhető a szlovák történészek körében az 1918–1920-as államváltozás kapcsán, amelyet akár egyfajta ellenreakciónak is tekinthetünk a Trianon-téma magyarországi túldimenzionálásával szemben.[35]

Miként arra már fentebb is utaltunk, a rendszerváltást követően átalakult a szlovák történetírás. A pártállami években kényszerből „szőnyeg alá söpört" nemzeti szempontok (újból) előtérbe kerültek a marxista-osztályalapú tézisekkel szemben. Ennek Trianon kapcsán még nagyobb jelentősége van, hiszen a szlovák nemzeti közösség kiemelt eseményét adja a Csehszlovák Köztársaság 1918-as államalakulásának az emlékezete. Ez a pártállami éveket követően egyrészt számos modern módszer és újszerű szempont bevonására adott lehetőséget, másrészt a nacionalista irányzatok felerősödésének is teret biztosított.

Szarka László is erre a dilemmára utalt, amikor a rendszerváltást követően a történelmi narratívák harcáról írt. A nyugati történetírásban tapasztalható hangsúlyozottan

[32] Kollai, 2007: 96.

[33] Gaucsík István a következő szerzők tanulmányait említi: Ľubomír Lipták, Dušan Kováč, Roman Holec, Elena Mannová. Gaucsík, 2008: 18.

[34] Ez egyébként Michela megfogalmazásában a „szlovák területet", a „kultúrát" és egyéb „kötelességeket" is körülhatárol, alapelve pedig a „nemzet és a tér" kontinuitása. Michela, 2016: 188.

[35] Mindenesetre írásunk elkészülte idején már tudni lehetett arról, hogy Pozsonyban és több más városban is tudományos konferenciákat rendeznek a békeszerződés évfordulója alkalmából.

apolitikus – társadalomtörténeti, mikrotörténeti – értelmezések térnyerésével szemben a kelet-közép-európai országokban más tendenciák érvényesülnek: *„Térségünkben kimondva-kimondatlanul több mint húsz éve folyik egyfajta küzdelem a »hivatalos történelem« értelmezési privilégiumáért, a »domináns történeti narratíváért«, miközben a világ nagyobb és láthatóan bölcsebbik részén már belátták, a 21. század történetírását és történeti közgondolkodását az értelmezések, narratívák és kánonok pluralizmusa fogja jellemezni*" – vélte Szarka.[36] Azt is jelezni kell, hogy a szlovák történetírás polarizációja – a kritikai szempontok megjelenése – a 2000-es évek közepétől ugyancsak bekövetkezett a Magyarország dezintegrációját és Csehszlovákia megalakulását feldolgozó témákban.

Ugyanakkor a posztmarxista örökség mellett párhuzamosan megjelentek a kritikai, transznacionális, komparatív megközelítések is. A Csehszlovákia 1993-as kettéválásával egyidőben, különösen a Mečiar-kormányok éveiben felerősödött szlovák nacionalista szellemi, kutatói irányzatok szintén kezdettől fogva jelen voltak a rendszerváltozást követő munkákban. Az 1989-es rendszerváltozás mellett ugyanis a másik újraértékelési hullámot 1993 indította el, miután a korábbi évekhez képest nagymértékben megnövekedtek a ľudáki irányvonalú szlovák történeti publikációk száma.[37] Ezt súlyosbította a pártállami évek historiográfiai öröksége, amely a nemzeti történelemre és a politikatörténeti megközelítésekre fókuszált.[38]

Ezek a Monarchia és a történeti Magyarország felbomlásának, Csehszlovákia megalakulásának leírásában jórészt visszatértek a két világháború közötti nemzeti narratívákhoz. Ez jellemezte Ladislav Deák 1995-ben *Szlovákia és Magyarország az 1918–1920-as években (Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920)* című munkáját is.[39] Hasonló értelmezés, a „nemzeti dimenzió" kontinuitása volt jellemző Marián Hronský rendszerváltást követő műveire, amelyek az előző évek történeti interpretációihoz képest csak a gazdagabb levéltári anyag feltárásban mutattak komolyabb elmozdulást. Hronský 1998-ban adta ki a *Harc Szlovákiáért és Trianon 1918–1920 (Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920)* című harmadik kötetét.[40] Emellett a 2011-ben publikált *Trianon. Szlovákia határainak kialakulása és biztonságának problémái 1918–1920 (Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti* 1918–1920) című műve kiemelkedő a Monarchia dezintegrációjának és Csehszlovákia megalakulásának értelmezésében, bár azt is jelezni kell, hogy komolyabb

[36] Szarka, 2012: 470.
[37] Gonczarow, 2009: 45.
[38] Uo. 34.
[39] Deák, 1995a.
[40] Hronský, 1998.

elmozdulás ebben a munkában sem történt.[41] Ugyanakkor Hronskýnak ez utóbbi nagymonográfiájáról Szarka László megjegyezte, hogy ez az egyetlen olyan szakszerű feldolgozás, *„amely a Monarchia és azon belül a Magyar Királyság felbomlása, a csehszlovák egység keretei közt megvalósult szlovák önrendelkezés mellett megvizsgálta a Szlovákiával kapcsolatos kérdések eldöntésének módját, a győztes nagyhatalmak szerepét is”*.[42]

Mindeközben azt is érdemes jelezni, hogy például Dušan Kováč Szlovákia történetét feldolgozó összefoglaló, magyarul is megjelent monográfiájában már igyekezett a korábbi mítosztermelő állásfoglalásoktól távol maradni és jóval visszafogottabb, mérsékelt nemzeti vonal irányába elmozdulni a vizsgált témakörben.[43] Ehhez hasonló szemléletmód jellemzi a *Szlovákia a 20. században* (*Slovensko v 20. storočí)* című sorozat Dušan Kováč által szerkesztett II., valamint Bohumila Ferenčuhová és Milan Zemko szerkesztésében megjelent III. kötetének vonatkozó részeit is.[44] Gaucsík egyébként a következőket írja Dušan Kováčnak és Elena Mannovának új szempontokat megjelenítő munkáiról: *„Az etnikai Szlovákia és a szlovákság történetének újabb, árnyaltabb megközelítései a szlovák politikát a Monarchián belüli erőviszonyok összefüggésrendszerébe helyezték. A szociális és kulturális kötődéseket, a kollektív identitásokat vizsgálták, kihangsúlyozták a felső-magyarországi régióra jellemző multikulturalizmust, feltérképezve a magyarországi modernizáció előnyeit és hátrányait”*.[45]

Miroslav Michela miközben szintén utalt rá, hogy az 1989-es évet követő változások két egymástól elkülönülő, a valóságban azonban egyáltalán nem átjárhatatlan és zárt kategóriákban létező történészcsoportjai között – a liberálisabb irányvonalú és a neokonzervatív vonalon – születtek meg az egyes történeti események újragondolásai, még megemlíti annak az ún. „szürke zónának” a tagjait, akik a történelmi megrendelések által inkább egy-egy intézmény függvényében és sokkal kevésbé önállóan jelölik ki helyüket a szlovák történetírásban. A legfontosabb viszont, hogy azokról az új nemzedékhez tartozó történész szakemberekről is szót ejt, akik a 2007-es év környékén tűntek fel a szlovák historiográfia színtéren. Ennek a generációváltásnak fontos jelét adja egyébként a kutatói és pedagógiai álláscserék folyamata, a fiatal – bár korántsem – homogén nemzedék szakmai térhódítása.[46]

Miroslav Michela maga is besorolható az újító – mára már középnemzedéknek számító – történészek körébe. 2009-ben *Az integritás jelszava alatt. Szlovák kérdés*

[41] Hronský, 2011.
[42] Szarka, 2012: 484–485.
[43] Kováč, 1998. A könyv magyar nyelven is megjelent 2011-ben. Lásd Kováč, 2011.
[44] Kováč, 2008; Ferenčuhová–Zemko, 2012.
[45] Gaucsík, 2008: 19.; Kováč, 2011: 129–154.; Kováč, 2004; Mannová, 2003: 213–221., 238–257.
[46] Michela, 2016: 226–227.

Magyarország politikájában 1918–1921 (*Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1920)* címmel megjelent első monográfiája azért is különösen fontos, mert fiatal kutatóként ő volt az első olyan szlovák történész, aki a történeti Magyarország felbomlását követő magyar kormányzatok csehszlovák politikájára, illetve a korabeli magyarországi viszonyokra fókuszált, s így főként a magyarországi bel- és külpolitikai alternatívákra összpontosított.[47] Michelának ez a korai munkája Vörös László véleménye szerint egyébként a hetvenes és nyolcvanas évek ún. „steril" megközelítéséhez hasonlítható és egyértelműen a kritikai – alternatív – vonal megjelenését erősíti a szlovák Trianon-kutatásokban.[48]

Szintén 2009-ben látott napvilágot a Gabriela Kilianová, Eva Kowalská és Eva Krekovičová által szerkesztett *Mi és ők a modern társadalomban* (*My a tí druhí v modernej spoločnosti)* című tanulmánykötet.[49] A könyv a nemzeti mítoszokkal, történelmi mitizálások témájával foglalkozik elsősorban a szlovák nemzeti társadalom vonatkozásában. A kötet próbálja elhelyezni a Trianon-jelenséget a szlovák emlékezetben. *A mi szlovák mítoszaink (Mýty naše slovenské)* című nagy sikerű munkájuk pedig egy példátlanul erős leszámolás többek között a magyar elnyomás toposzával (pl. Andrej Findor írása) vagy a szlovákok áldozati szerepével (Vladimír Krivý és Elena Mannová írása).[50]

Emellett persze azt is jelezni kell, hogy a nacionalista irányvonal tovább élt a szlovák historiográfiában, ahogyan ezt jól mutatja Ladislav Deák 2010-ben *Trianontól a kis háborúig (Od Trianonu po malú vojnu)* címmel a magyarok két világháború közötti agresszív politikájának tárgyában kiadott munkája, amely azonban véleményünk szerint módszereiben és stílusában közelebb áll a public history műfajához, mint egy szaktörténeti íráshoz.[51]

A Trianon értelmezéseken belül a rendszerváltást követően is feltörő belső feszültségek jelenlétét egyébként jól jelezte Roman Holec 2011-ben *Trianoni rituálék* címmel közölt tanulmánya a magyar történetírás „Trianon-jelenségéről".[52] Holec – akire egyébként visszafogottabb és objektív értékelések voltak jellemzőek – szintén egy szélsőséges, elfogult és nacionalista irányú állásfoglalást adott Trianonról és a magyarországi történetírás

[47] Michela, 2009.
[48] Vörös, 2011: 29.
[49] Kilianová–Kowalská–Krekovičová, 2009.
[50] Krekovič–Mannová–Krekovičová 2005; Findor, 2005: 71–76; Krivý–Mannová, 2005: 77–85. A mítoszok dekonstruálásáról az 1990-es években nagy botrányt kavart nacionalista Ďurica-könyv és annak nyomán kialakult viták kapcsán bővebben lásd még Andrej Findor 2002-ben megjelent tanulmányát, amely a Szlovák Köztársaság, valamint a Nagy Morva Birodalommal kapcsolatos „hamis" koncepciókat elemezte: Findor, 2002.
[51] Deák, 2010.
[52] Holec, 2011. Vö. Šutaj, 2005.

Trianon-képéről. Az általa „Trianon-hisztériának" nevezett jelenséget a magyar történetírás „krónikus betegségének" tekintette, amelyhez szerinte minden magyarországi történész asszisztál, függetlenül attól, hogy sérelmi, vagy a kritikai módszerekkel dolgoznak-e. Holecnek erre a magyarországi historiográfiát szélsőségesen leegyszerűsítő tanulmányára több reflexió is érkezett magyar részről, majd 2011-ben egy Pozsonyban megszervezett szlovák-magyar történészvitára is sor került.[53]

Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a kritikai szempontú írások terén is történtek előrelépések az elmúlt években. Ezt mutatja, hogy 2013-ban a fiatal szlovák történésznemzedék tagjainak, Miroslav Michela és Vörös László szerkesztésében *Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés. Emlékezetpolitikák Szlovákiában és Magyarországon (Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku)* címmel megszületett az első olyan multiperspektivitásra törekvő munka, amely szlovák és magyar történészek bevonásával közölt tanulmányokat Magyarország felbomlásának témájában.[54] A társadalomtörténeti szempontú elemzések és emlékezettörténeti írások mellett a kötet az oktatásban és a történelemtankönyveken belül megjelenő Trianon értelmezésekkel foglalkozik.[55]

Emellett szólnunk kell még Miroslav Michela 2016-ben, a Korridor kiadónál *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon* címmel megjelent tanulmánykötetéről.[56] Írásai számos fontos megállapítást tartalmaznak a szlovák történetírás jelenlegi helyzetéről, annak hiányosságairól és azokról a problémákról, amelyek a szlovák-magyar közös diskurzus megteremtésével szemben mindmáig erősen hatnak. Elemzésünk szempontjából ennek azért is van jelentősége, mert ez a fiatal, mára egyre inkább középnemzedék volt képes elsőként kitermelni azokat a – nem nagyszámú – „steril" történeti feldolgozásokat Magyarország felbomlása és Csehszlovákia megalakulása témájában, amelyek egyúttal értelmes viták kiindulópontjait jelenthetik a Trianon-kép újraformálásában. Ennek a nemzedéknek a termékeny munkája sokáig mégis csupán visszafogott keretek között zajlott a szlovák történészek körében. Azt is hozzá kell tenni, hogy továbbra is kevés érdemi vitára kerül sor nemcsak a „trianoni trauma" kapcsán, de a szlovákok számára jóval fontosabb 1918-as csehszlovákiai államalakulás témájában is. A szlovák historiográfia belső ellentmondásaira, a kritikai

[53] Holec cikkére reagált például Zahorán Csaba 2011-ben a Történelmi Szemle hasábjain megjelent cikkében: Zahorán, 2011. Ezenkívül Szarka László is írt egy eszmefuttatást a cikk kapcsán a szlovák és a magyar historiográfia párhuzamos jelenségeiről. Szarka, 2012.

[54] Michela–Vörös, 2013.

[55] Kilianová, 2013. Vö. Kowalská–Krekovičová, 2009.

[56] Michela, 2016.

megközelítést alkalmazó (nyelvezetében tárgyilagos, magyarországi forrásokat beemelő, társadalomtörténeti szempontokat felvető) mai középnemzedék és a hagyományosan erősen etnocentrikus, tehát a nemzeti szempontokat előtérbe helyező generációk közt jelenlévő különbségekre egyébként Roman Holec is utal egyik írásában.[57]

Mindezt az is jól mutatja, hogy a szlovák historiográfián belül a rendszerváltást követően is kevés olyan – kritikai megfontolásokra épülő – munka született, amely képes átlépni a szakma láthatatlan határait és „*Trianonról mint a magyarság traumatikus eseményéről*" beszélni.[58]

Trianon megítélésének 1989-et követő historiográfiai nézőpont különbözőségei ugyanakkor abban is jól megmutatkoznak, hogy míg a magyar térfélen – ahol a történészek közéleti szerepe erősebb szlovák kollégákkal összehasonlítva – Trianon a rendszerváltás óta a legkedveltebb történeti témák közé tartozik, 2020-ban pedig, a trianoni békeszerződés 100. évfordulója alkalmából a kérdéskör iránti szakmai és olvasói érdeklődés még inkább felértékelődött, a szlovák történész-közösség visszafogottabb keretek között emlékezett meg Csehszlovákia létrejöttének 100. évfordulójára.[59] Tény, hogy a két ország nemzeti múzeumai látványos közös centenáriumi kiállítást rendeztek Pozsonyban és Prágában.

A Cseh Tudományos Akadémia és a Szlovák Tudományos Akadémia szervezésében pedig egy-egy cseh és szlovák ünnepi előadás hangzott el az évforduló alkalmából, amelyek szövegét a Cseh Akadémia prágai Történettudományi Intézete önálló kiadványban is megjelentette. Ebből feltétlenül érdemes kiemelni Roman Holec *Csehszlovákia, a mi közös hazánk. A szlovák nézőpont (Československo, náš spoločný domov. Pohľad*

[57] Holec, 2008.

[58] A témafelvetés kapcsán Michela itt önmagán és Vörös Lászlón kívül Dagmar Kusát említi meg. Ezenkívül felhívja a figyelmet Roman Holecre, aki szintén az elmúlt években jelentette meg tanulmányát Trianonról heves vitát generálva a magyar történészek körében. Ehhez lásd Michela, 2016: 28.; Kusá–Michela, 2013: 287–292., 302–305.; Holec, 2010: 291–312.

[59] Ezt igazolja például a budapesti Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetén belül működő, Ablonczy Balázs vezette Trianon 100 MTA Lendület Kutatócsoport (https://trianon100.hu/), tevékenysége. A nagyszabású, komplex programot nemzetközi kutatások, új témák, új módszerek jellemzik. Történészeken kívül szociológusokat, művészeket és egyéb szakembereket is bevontak. A kutatócsoport kiemelt célja Trianon társadalmi, gazdasági és regionális vonatkozásainak a feltárása, a magyarországi és a kisebbségi magyar közösségekben egyaránt. Romsics–Zahorán, 2019. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy az 1918–1920-as események történeti értelmezéseinek a szlovák térfélen is fontos szerepe van a nemzeti identitás formálásában. Az 1918-as évfordulós kiadványok közt egy tanulmánykötetet és két forráskötetet érdemes külön is megemlítenünk. A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának levéltári főigazgatósága által Kassán megrendezett nemzetközi centenáriumi konferencia anyagait közreadó és az ugyancsak Kassán, a Kelet-szlovákiai Múzeumban megrendezett kiállítás alkalmából közreadott *Kassa 1918–1938* című tanulmánykötet mellett a szlovák regionális levéltárak gyűjteményeiből közreadott dokumentumkötet is azt jelezte, hogy a szlovák történetírásban is felértékelődött a lokális és regionális elemzések jelentősége. Jarinkovič–Kárpáty–Dulovič, 2019; Dokumenty, 2018; Tokárová–Pavlovič, 2018.

slovenský) című előadásának három hangsúlyos és új elemét.[60] Holec szerint az a tény, hogy a szlovák társadalom által lakott terület Csehszlovákia létrejöttével először kapott konkrét határokat, ellentmondásba került a csehszlovák államalapítás alapelvével, a nemzeti önrendelkezéssel. A szlovák elit ugyanis *Slovenskót*, azaz a szlovákok által lakott területet mindig a nyelvhatárokkal írta le: *„Úgy foglalhatjuk össze, hogy Csehszlovákia nélkül ma nem léteznének ezek a mai, jelentős mértékben mesterséges, de ma már a szó valódi értelmében történeti határok (minthogy korábban nem voltak egyáltalán)*".[61] A csehszlovákiai, illetve szlovákiai magyar kisebbség létrejöttét Holec szerint a párizsi csehszlovák delegátusoknak tárgyalási eredményének és Beneš maximalizmusának lehet köszönni.

Fontosabb következtetése Roman Holecnek, hogy bár Csehszlovákia sok demokratikus, kulturális és anyagi előnyt biztosított a magyaroknak, ők azonban miután váratlanul és felkészületlenül jutottak kisebbségi helyzetbe, később pedig szembesülniük kellett a kollektív bűnösség vádjával és az etnikai üldöztetésekkel is, viszonyuk a csehszlovák állammal ambivalens maradt. Egyébként is, ha a magyarok el tudták volna fogadni a kisebbségi helyzetet, *„boldog és elégedett kisebbségről beszélni, főleg Közép-Európában, több mint illuzórikus"*.[62]

S végül a csehszlovák államiság 75 évét összességében szlovák szempontból is fölöttébb pozitív jelenségként értékelő előadás tárgyilagosan állapítja meg, hogy az Első Köztársaságot destabilizáló szlovák kérdésért egyszerre lehet felelőssé tenni a mentálisan csődöt valló cseh politikai eliteket, a magukat a nemzetiségi kérdés foglyainak tekintő, inkompetens szlovák politikusokat és az egymást kölcsönösen idegennek tartó két államalapító nemzeti társadalmat. Szlovákia, a szlovákok százéves sikeres története Csehszlovákia létrejötte nélkül nem valósulhatott volna meg.[63]

[60] Holec–Němeček, 2018.
[61] Uo.
[62] Uo.
[63] Uo.

Szlovák történeti sztereotípiák

Már a fentiekből is jól kirajzolódott, hogy a rendszerváltást követően nemcsak a magyar, de a szlovák historiográfiában is jól elkülöníthető egymástól a történeti Magyarország 1918–1919-es összeomlásának és Csehszlovákia 1918. októberi megalakulásának a „kritikai" és a „sérelmi", illetve nemzeti narratívája. A nacionalista irányzatok újjáéledése ugyanis szlovák térfélen is teret adott a sérelmi, vagy etnocentrikus megközelítések továbbélésének, míg a kritikai szempontú művek is napvilágot láttak a 2000-es évek közepétől. A „szűk" átmenetet pedig az ún. mérsékelt nemzeti vonalhoz sorolt történészek jelentik, akiknél a leginkább megfigyelhetőek a pozitív – a sérelmi vonaltól a kritikai értékelések irányába tett – historiográfiai elmozdulások.

Korábbi írásainkban a szaktörténetírást és a köztörténetet két különálló kategóriaként határoztuk meg, és külön tárgyaltuk. A szaktörténetíráson belül helyeztük el az úgynevezett analitikus kritikai történetírást, valamint az etnocentrikus és sérelmi historiográfiát. A köztörténet (public history) keretei között pedig a népszerű történeti munkáktól megkülönböztettük a történeti mítoszokat kiszolgáló „emlékezetipart", a politikai célokat szolgáló történeti dolgozatokat, valamint a nacionalista történeti fórumokat és emlékünnepélyeket. A szaktörténetírást eredeti történeti forrásokkal, meghatározott módszertani alapelveket használó, a historiográfiai előzményeket és a forrásokat felülvizsgáló, újragondoló vagy csak beszámító, tiszteletben tartó történetírásként határoztuk meg, amelyet az alábbi irányzatokra osztottunk: analitikus (anacionális) kritikai – vagy mérsékelten nemzeti – történetírásra, nemzeti kritikai történetírásra, etnocentrikus vagy sérelmi történetírásra.[64]

A fenti besorolás alkalmazása mellett szólt, hogy a történetírásban mások is gyakran használják a fenti – a nemzeti és a kritikai vonal alapján elkülönülő – kategóriákat. Közéjük tartozott például a 2003-ban elhunyt Ľubomír Lipták szlovák történész is, aki éles határvonalat vont a politika által befolyásolt hivatalos narratíva és a tudományos diskurzus között a szlovák történeti konstrukcióban. Véleménye szerint az elsőt – a hivatalost – az adott politikai uralom és az őt támogató társadalom jeleníti meg. A következő részt a tudományos diskurzus adja, amelyen belül autonóm és felelősségteljes kutatás zajlik a kritikai feltételrendszer alapján. Emellett elkülönített egy harmadik kategóriát is, melyet szerinte a személyes dimenzió teremt meg.[65]

[64] Erről bővebben lásd Bajcsi, 2013a.
[65] Lipták, 2000: 192–194.; Michela, 2016: 159.

Tanulmányunk további részében mindenesetre a nemzeti vagy sérelmi, valamint a mérsékelten nemzeti irányvonal, illetve az analitikus szempontok szerint felépülő kritikai szemléletű „steril" szlovák szaktörténetírás fentebb jelzett kategóriái szerint vizsgálunk meg néhány erősen ható sztereotípiát. Az etnocentrikus, nemzetközpontú történeti irányzathoz Marián Hronský műveit soroljuk, melyekben megjelennek a nyíltan vállalt nemzet-központú látásmód ismérvei, a nemzeti és módszertani sztereotípiák különböző változatai.

Elemzésünkhöz Hronský szlovák és angol kiadásban megjelent Trianon-monográfiáját használtuk, amely eredetileg *Harc Szlovákiáért és Trianon 1918–1920 (Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920)* címmel jelent meg.[66] A pozsonyi hadtörténész a trianoni békeszerződés létrejöttéhez vezető összetett utat írja le 1998-ban megjelent munkájában. Nagymonográfiáját a szerző hat fejezetre bontja. A könyv az első világháború után kialakult helyzettel, illetve Magyarország felbomlásának és Csehszlovákia létrejöttének kérdéseivel foglalkozik. A mű egészen a békeszerződés megkötéséig vezet. A monográfia nem véletlenül a hadtörténet terén jelentett újdonságot. A legfontosabb fejezeteket a munkában a *Magyar Királyság vége a politika színpadán*, a *Harc Szlovákiáért*, a *Csehszlovák Köztársaság és a Magyarországi Tanácsköztársaság közötti háború*, a békekonferenciához kötődő *Béketárgyalások* és a *Békeszerződés Magyarországgal (Koniec Uhorska na politickej scéne, Vákuum moci na Slovensku, Zápas o Slovensko, Vojna ČSR s Maďarskou republikou rád, Mierová rokovania, Mierová zmluva s Maďarskom)* című részek alkotják. Hronský 2011-ben komoly állami támogatással megjelent *Szlovákia határainak kialakulása és biztonságának problémái 1918–1920 (Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti 1918–1920)* című művét szintén bevontuk az elemzésbe.[67] A szerző itt már az államhatárok kialakítására, a belpolitikai eseményekre helyezi a hangsúlyt és munkáját összesen öt „könyvre" osztja.

Az első „könyvben" az ideiglenesen kijelölt határokról értekezik. A következő „könyv" a trianoni békeszerződés előkészítését taglalja. A harmadik könyv pedig a csehszlovák–magyar katonai konfliktusokat, illetve a határok véglegesítését mutatja be. Munkája negyedik részében a Csehszlovákia részeként sokáig bel- és külpolitikai bizonytalanságokkal szembesülő Szlovákia északi, lengyel határaival kapcsolatos kérdéseket vizsgálta. Egyértelműen az analitikus vagy anacionális kritikai és újító eszközöket alkalmazó történetíráshoz soroltuk Miroslav Michela és Vörös László által az elmúlt években kiadott munkákat. A szlovák feldolgozások közt Miroslav Michela 2009-ben *Az integritás jelszava alatt. Szlovák kérdés Magyarország politikájában 1918–1921* (*Pod heslom integrity. Slovenská otázka*

[66] Hronský, 1998.
[67] Hronský, 2011.

v politike Maďarska 1918–1921) címmel kiadott első monográfiája a magyarországi kormányzatok csehszlovák politikájával foglalkozik.[68] A szerző munkáját hat fejezetre osztotta. Az első Magyarország sorsáról értekezik a háború befejezésétől a Tanácsköztársaság bukásáig. Utána a nemzeti-keresztény kurzust eleveníti fel. Később foglalkozik František Jehlička nevéhez köthető „manőverekkel" is. A harmadik fejezet a trianoni béke előkészítéséről és aláírásáról, a negyedik Szlovákia visszafoglalására irányuló katonai tervekről, az ötödik és a hatodik fejezet pedig főként a Teleki- és a Bethlen-kormány konszolidációs időszakával foglalkozik.

A mérsékelten vagy kritikai nemzeti irányzathoz sorolt Dušan Kováč és Ľubomír Lipták munkásságából a szlovák történelem összefoglaló feldolgozásait vontuk be az elemzésbe.[69] Ezutóbbi írást, valamint a Szlovákia 20. századi történetét feldolgozó fent említett II. és III. kötetet, amelyet szintén Kováč, valamint Bohumila Ferenčuhová és Milan Zemko szerkesztettek, ugyancsak ehhez a kategóriához soroltuk.[70] Ezenkívül fontos, hogy ezen az irányzaton belül még felhasználtuk Dušan Kováč és Roman Holec 2019-es rádióbeszélgetését is, amelyen jelenlegi nézőpontjaik jelennek meg a kérdésben. A monográfiákon és egyéb szakkönyveken túl pedig számos olyan tanulmány született a témában, amelyet szintén bevontunk a vizsgálatunkba.

Mindezek mellett az elmúlt években napvilágot látott művek közül még Miroslav Michela és Vörös László közös kiadásában megjelent kötetét használtuk fel, amely a multikauzalitás elemeiből építkezik. A munka igazi különlegessége, hogy a témában nemcsak szlovák, de a magyar történészek műveit publikálja. Ezáltal a két nemzet történeti megfontolásait – témafelvetéseit és kérdéseit – is egymás mellé állítja. Természetesen a kritikai szempontú műveket veszi sorba, ezzel a két fél történetírásának a közeledését is elősegíti, hiszen olyan új kutatásokat emel be a nyilvánosságba, amelyek rámutatnak a közös érintkezési pontokra társadalom- vagy művelődéstörténeti téren. Háttérbe szorítják a diszkontinuitív elemeket – a győzelem vagy vereség interpretációját, és nem csupán a saját „történelmi igazság" bebizonyítására törekednek, de a folytonosságoknak teret engedve a nézőpontok közelítését is elősegítik. *„Az öt fejezetre osztott, monografikus igényű feldolgozásban a magyar és a szlovák történelmi gondolkodás sajátosságaitól, a történelem és politikum, illetve a történelem és az oktatás viszonyán keresztül a »közemlékezet ritualizációs gyakorlatáig«, illetve*

[68] Michela, 2009.
[69] Lipták, é. n.; Kováč, 2001: 180–194.
[70] Kováč, 2008; Ferenčuhová–Zemko, 2012.

az 1918–1920. évi államjogi átalakulás »kulturális traumaként« való bemutatásig terjed a fő elemzési szempontok sora".[71]

Az összesen tizenöt tanulmányt tartalmazó kötet első fejezetének címe *Történeti gondolkodás*, a második részben a trianoni kérdéskört politikai szempontból közelítik meg a szerzők, a befejező tanulmányok pedig az oktatási rendszer megújításával és a történelemdidaktika jelenlegi kérdéseivel, modernizációjával foglalkoznak.[72] A kötetben olyan neves történészek írásai kerültek egymás mellé, mint Romsics Ignác Trianonról és a magyar politikai gondolkodásról írt tanulmánya, vagy Štefan Šutajnak Trianon szlovák emlékezetéről közölt írása. De a kötet a modern vonalat követő fiatal szlovák történésznemzedéknek, Miroslav Michelának és Vörös Lászlónak a tanulmányainak is helyet adott.

Mindezek mellett felhasználtuk Miroslav Michelának 2016-ban, a Demmel József által szerkesztett Korridor-sorozatban megjelent *Trianon labirintusaiban* című kötetét.[73] A szerző Csehszlovákia létrejöttének értelmezése mellett kitér a Szent István-kultusz reprezentációira és a trianoni békeszerződésnek a Horthy-jelenséghez fűződő viszonyára. Ezenkívül a jelenlegi posztszocialista történeti kultúráról is átfogó elemzést nyújt könyvében. Az ideológiamentes és kritikus álláspontra törekvő történész olyan tanulmányokat publikált a kötetben, amelyek nacionalista terminológiájukban, tartalmi felvetéseikben, valamint a szerteágazó historiográfiai nézőpontok tárgyalása által a magyarországi nézőpontokhoz – elsősorban a kritikai szempontú feldolgozásokhoz – jóval közelebb állnak, mint a szlovák nemzeti narratíva történeti elemzéseihez.

A nemzeti irányzathoz köthető monográfiákban jelenlévő szlovák történeti sztereotípiák elemzését azoknak a nemzeti vagy történeti toposzoknak a kigyűjtésével kezdtük, amelyek vagy etnikai, vagy módszertani szempontból előítéletes gondolati konstrukciókat tartalmaztak. Jól hasznosítható munka volt ebből a szempontból Marián Hronský két monográfiája, ahol a „nemzeti dimenziók" kontinuitása jól kimutatható. Ezeket a sztereotípiákra épülő megfontolásokat szembesítettük a kritikai történetírást képviselő Miroslav Michela, Vörös László és mások értékeléseivel.

[71] Bajcsi, 2014: 71.
[72] Uo. 71–75.
[73] Michela, 2016.

Az „elnyomó" Magyarország motívuma és a „Nagy Háború" toposzai

Az „agresszív" Magyarország képe a szlovák történelmi tárgyú munkákban gyakran válik nacionalista értelmezések részévé. E sztereotip megközelítés az erős érzelmi töltet mellett a Trianon-témában is gyakran megjelenik a szlovák historiográfiában.[74] Egyrészt a nemzeti elnyomás tézisével összefüggésben, másrészt Magyarország integritáspolitikájához kötődően.[75] Miroslav Michela is hangsúlyozza, hogy: *„a Monarchia megszűnésének hivatalos történetét elsősorban az azt megelőző, kiválasztott események, valamint az ennek nyomán létrejött modernizáció és demokratizálás eszméjének hangsúlyozása jellemzi. A leggyakrabban ismétlődő téma az erőszakos asszimiláció és a szlovák érdekek elárulásának (az ún. magyarónoknak) a problémája. Csehszlovákia létrejötte az »intoleráns«, életképtelen és elmaradott történeti magyar állam megszűnési folyamatának részeként reprezentálódik".*[76]

Mivel a nemzeti elnyomás toposzát korábbi dolgozatunkban már elemeztük, erre a témakörre itt részletesen nem térünk ki, inkább a hozzákapcsolható „agresszív", „félfeudális" Magyarország képével foglalkozunk.[77] A „rászolgált büntetés" elvét előszeretettel hangsúlyozó és a korabeli magyar politika arroganciáját kiemelő interpretáció mindmáig a hivatalos nemzeti diskurzus egyik fő elemét jelenti a szlovák historiográfiában.[78] Ennek egyik fontos része egyébként a magyarság „keleti karakterének" a kiemelése, valamint a magyar és a szlovák identitás egymással való szembeállítása.[79] Ehhez pedig hozzátartozik a trianoni döntés igazságosságának hangsúlyozása, amely által a szláv felsőbbrendűséget hordozó szlovákság sok évszázados elnyomást követően szabadulhatott a teljes nemzeti rabságból.[80] Ebből a szempontból a nemzeti narratíva sok esetben párhuzamot von a Nagymorva Birodalom és a csehszlovák állam között, amelyet a régi birodalom megújult változataként definiálnak: *„A Nagymorva Birodalomra való hivatkozás a »megújult« csehszlovák állam történeti legitimációjában kapott szerepet, de a mai Szlovákiában is az*

[74] Vörös, 2011: 7.
[75] A 20. század végéig a szlovák történetírás egyik legjellemzőbb központi toposzának számított, hogy a történelmi Magyarország szétesése a szlovák nemzet elnyomásának végét, a nemzethaláltól való megmenekülést jelentette. Emellett történelmi szükségszerűségként, a nemzeti szabadságért és nemzeti emancipációért vívott több száz éves (vagy csak százéves) harc beteljesülésével is azonosították. Uo.
[76] Michela, 2016: 126–127.
[77] Bajcsi, 2013b: 16–52.
[78] A „nemzeti elnyomás" mítosza alapján a „szlovák nemzet" számára az is szerencsétlenség volt, hogy a magyarok, miután a Kárpát-medencébe jöttek, tönkretették Nagy-Morvaországot, a szlovákok és a csehek első közös államát, ezzel egy sötét időszak vette kezdetét, mely a puszta nemzeti megmaradásért vívott harcot jelentette. A szlovák történetírás nacionalista narratíváinak egyik legelterjedtebb motívuma a magyarok ellenségként, a „szlovák nemzet ősi leigázójaként" való megjelenítése. Vörös, 2011: 21.
[79] Ehhez lásd Haslinger, 2007; Michela, 2016: 145.
[80] Deák, 1996.

egyik leggyakrabban hangoztatott történelmi érv, amelyhez állami ünnep is kapcsolódott".[81] Miroslav Michela tehát rámutat az elnyomás mítoszának legitimációs szempontjaira, az ezeréves „magyar uralom" dominanciájára, amellyel szemben a „nemzeti" szerzők gyakran hangoztatják a csehszlovák állam keretei között megújult „Nagymorva Birodalom szabadságát".[82] Ezeknek az előfeltételezéseknek a legfőbb problémája egyébként az „időbeli-visszavetítés" alkalmazása. Az említett jelenség egyébként megfigyelhető például a nemzeti vonalon alkotó Marián Hronskýnál is, aki legutóbbi munkáiban szintén előszeretettel hangsúlyozta az elnyomás toposzát, Trianont pedig elsősorban az antidemokratikus Magyarország céltudatos elnemzetietlenítő politikájának betetőzéseként definiálta.[83] Munkájában tehát kiélezte a „magyar elnyomásban" az „antidemokratikus agresszív" magyarok mítoszát. Szavai mögött ugyanakkor sok esetben ellentmondást véltünk felfedezni, hiszen tulajdonképpen annak a nacionalista diskurzusnak az elemeit jelenítette meg a szerző, mely Miroslav Michela szerint ugyancsak *„a nemzet kategóriáját visszavetíti azokba az időkbe, amikor a nemzeti identitás még nem tartozott a csoporttudatot meghatározó tényezők közé"*.[84]

Ahogyan arra tehát már fent is utaltunk, a magyarok barbárságával magyarázott nemzeti elnyomás toposza nem újkeletű a szlovák történetírásban.[85] Marián Hronský munkájában például Magyarország szétesésének okai között az 1920-as évek értelmezési sémáit reprodukálta, emellett kiélezte az agresszív magyarokról alkotott képet.[86] Az ilyen sztereotípiák megjelenítése mellett kevés szerepet kapott az antanthatalmak közreműködése, melyek szintén komolyan közrejátszottak a történelmi Magyar Királyság felbomlásában és az utódállamok létrejöttében. Hronský munkáinak nemzeti irányvonalát erősíti az elnyomás traumájához kötődő trauma-nyelvezet használata is.[87] A magyar történetírás nemzeti vonalú Trianon diskurzusához hasonlóan ugyanis a szlovák nemzeti történetírásban is jelen vannak az erős érzelmi töltetű kifejezések. A „magyarosítás traumája" szókészletének kulcsszavaival főként a nemzeti lét veszélyeztetettségét, valamint az árulást hangsúlyozza.

A kritikusabban fogalmazó Dušan Kováč ezzel szemben, bár gyakran szintén kitér a szlovákok szociális körülményeinek és a magyarok asszimilációs politikájának a

[81] Michela, 2016: 146.
[82] Erről bővebben lásd Michela: 2008: 11–21.
[83] Hronský, 1998. Erről lásd még: Hronský, 2001: 15.
[84] Michela, 2007.
[85] Az ezeréves elnyomás mítosza már 1848-ban megjelent a szlovákok körében. Vörös, 2011: 21.
[86] Uo. 28.
[87] Uo. 23. A 20. századi történelem traumatizáló sorsesemények sorozataként való felfogásáról lásd Gyáni, 2009.

körülményeire, sokkal árnyaltabban és tényszerűbben jeleníti meg a szlovákok helyzetét az első világháború előtti években. Tárgyilagos megfogalmazásában pedig nem használja az úgynevezett trauma-nyelvezetet sem.[88] Roman Holec szerint a Habsburg Birodalom felbomlásának okait keresve ugyancsak hozzájárult a „magyar elnyomás" toposzainak a dekonstruálásához. *„A nemzetiségi kérdések terén szerinte az osztrák területeken modellértékű kezdeményezések voltak (Badeni nyelvreformja, az 1899-es brünni szociáldemokrata nemzetiségi program), de Magyarországon a problémák „konzerválására" került sor. A dualista államkeretet Holec az egység sokszínűségeként jellemezte, amelynek történeti „üzenetét" az egyedinek mondható, kulturális-mentális közép-európaiság kialakulásában jelölte meg"* – jegyzi meg Gaucsík Holec tanulmányára utalva.[89]

Miroslav Michela *A nemzeti elnyomás mint történeti és identitáspolitikai argumentum* című tanulmányában a sztereotípiák lebontására vállalkozik és azokat a mítoszokat igyekszik dekonstruálni, amelyek a magyarokkal szembeni „történelmi igazságtételt" szolgálták. Michela a nacionalista narratívával szemben írásában az egyensúlyok megtartására ügyelve nem dimenzionálja túl az elnyomás tézisét, s a szlovák nemzeti mozgalom bemutatása mellett kiemeli az első világháború jelentőségét, az antant nagyhatalmak érdekeit és a cseh-szlovák emigráns politikusok együttműködésének szerepvállalását. Jól szemlélteti, hogy a Monarchia felbomlása egyáltalán nem szükségszerű, történetileg kódolt esemény volt, hanem több bonyolult folyamatra épülő történések eredménye. Az elnyomás időtálló mítoszáról pedig megjegyzi, hogy *„az ellenségkép – a magyarok mint »háborús uszítók« és állandó »feszültség forrásai« a régióban – megalkotása és hangoztatása révén egyre többen fogadták el a status quot"*.[90] Ez pedig napjainkig legitimációs szempontot jelent a Nagymorva Birodalmat „idéző" csehszlovák nemzetállam létrejöttében.

Hozzá kell tenni, hogy Vladimír Krivý és Elena Mannová *Az áldozat mítosza (Mýtus obete)* című írásukban szintén leszámoltak ezekkel a toposzokkal, és ahogy megfogalmazták: az elnyomás tézisének ismételgetésekor a dualizmus időszaka alatti magyarosító traumáknak az egész magyarországi történelemre való kivetítéséről van szó. Ők is felhívták a figyelmet a „visszavetítésre", valamint arra, hogy a közösségi hierarchia a középkorban a szociális státusztól és a hitvallástól függött, nem az etnikai hovatartozástól.[91]

---

[88] Pl: „*A magyar kormányok arra törekedtek, hogy az ipar támogatása ne váljon a nemzeti társadalmak fejlesztésének eszközévé, s ezt különféle módszerekkel meg is akadályozták. Ez fékezően hatott az egész ország fejlődésére. Magyarországon sok nagyipari üzem és nagy tőkével rendelkező bank létesült. A nem magyar nemzeti közösségek azonban az ipari termelésben és a tőkés piacban nagyon csekély részesedéssel voltak jelen*". Kováč, 2011: 155.

[89] Gaucsík, 2002: 20.

[90] Michela, 2016: 85.

[91] Krivý–Mannová, 2013: 79.

A szlovák történetírás Magyarország felbomlásának okaihoz kapcsolódó képei közt gyakran megjelennek az első világháborúhoz köthető sztereotípiák, amelyen belül a szlovákság áldozati, vagy legalábbis áldozati jegyeket felmutató szerepet kap. A világháború pedig ebben a kontextusban általában egyfajta katalizátorként jelenik meg Magyarország felbomlásának értelmezésében.[92] Marián Hronský is kiemelte művében, hogy az első világháború, tulajdonképpen egy gyorsító tényezőként kapcsolódott be Magyarország felbomlásának történelmi folyamatába, amely – véleménye szerint – visszafordíthatatlan volt.[93] Eszerint a „Nagy Háború" is kódolva volt az események sorában, bár a szlovákság akár a „katasztrófa" áldozatává is válhatott volna, végül azonban az áldozatok felvállalása által beléphetett az államalakító szerepébe.[94]

Az első világháború kérdésének nemzeti interpretációihoz egyébként az is hozzátartozik, hogy a szlovákság politikai táborán belül már 1914 előtt fontos narratívának számított a közép-európai régió nagyhatalmi meghatározottságát abszolutizáló úgynevezett katasztrófaelmélet. Ebben a nemzeti felszabadulás csodavárása összekapcsolódott azokkal a messianisztikus víziókkal, melyek a cári Oroszország felszabadító szerepét hirdették. Az elmélet legfontosabb képviselői a turócszentmártoni konzervatív szlovák politikai központhoz, s annak egyik vezéralakjához, az 1848-as forradalom idején a szlovák felkelésben központi szerepet játszó Jozef Miloslav Hurban fiához, az egyébként kiváló író és publicista Svetozár Hurban Vajanskýhoz kötődnek. Mindez akkor alakult ki, amikor a bécsi kormány annyiban hagyta a magyarosítási törekvéseket és a szlovákok diszkriminálását a magyar politika részéről.[95] Az első világháború természetesen a későbbi politikusok számára is kivételes alkalmat jelentett.

A hivatalos kánon által gyakran hangsúlyozott jelszó is ebben az időszakban kristályosodott ki a szlovákok között*: „Preč od Maďarov!",* azaz *„El a magyaroktól!"*[96] A világháború ebben az értelmezésben a szlovákok számára olyan lehetőségként jelent meg, mely a Magyar Királyság veresége és az új politikai helyzet kialakulása által Európában a szlovák nemzet számára egy új történelmi lehetőséget biztosított, így ennek a nemzet felszabadításában döntő szerep jutott.[97]

---

92 Hronský, 1998.
93 Uo. 13.
94 Hronský, 2011: 18. Marián Hronský úgy fogalmaz, hogy a „nagy háború" a szlovák politika számára egyfajta sebészi vágást jelentett a szükséges narkózissal együtt, amely végződhetett halállal, de a teljes kioperálás lehetőségét is magában rejtette, mégpedig az illúziók világából, melyek addig „Szlovákia" politikai és nemzeti életét áthatották. Uo. 21.
95 Uo. 18.; vö. Kováč, é. n.: 183.
96 Hronský, 2011: 23. Vö. Michela, 2016: 77.
97 Hronský, 2011: 33.

Egyébként nemcsak Marián Hronský, de Szlovákia történetéről írt összefoglalójában a kritikusabb Dušan Kováč is igyekszik kidomborítani néhány ponton a szlovákság elhatárolódását a magyar céloktól. A „magyar sovinizmus", valamint a tömegpszichózis hatására kitört háborús lelkesedés, egyfajta „álhazafiasság" felerősödését hangsúlyozza az első világháború kitörése kapcsán: *„Az első világháború kitörése Magyarországon a sovinizmus és az álhazafias lelkesedés hullámát indította el. A szlovák lakosságot és a kényszerűségből bevonult szlovák katonákat csak ritkán ragadta magával ez az éljenző hazafiság. Ellenkezőleg, ismert szlovák közéleti személyiségek váltak a szenvedély uralta tömegek áldozataivá".*[98]

Ehhez az interpretációhoz pedig szintén hozzákapcsolódik annak a szlovák népnek az áldozatként való megjelenítése, amelyik a világháborúban kényszerből, magyar nyomásra vett részt. Emellett Dušan Kováč sem tudja teljes egészében távol tartani magát az „eleve elrendelt világháború" tézisétől és ő maga is tesz olyan túlzó kijelentéseket, amelyek szerint a szlovák politikum kezdettől fogva tudatosította, hogy ez az esemény „*dönti el a világ s így a szlovákság jövőbeni sorsát".*[99] Ahogyan Szarka László és Sallai Gergely is megfogalmazták közös tanulmányukban: „*Kováč sok más szlovák történésztől eltérően azt is hangsúlyozza, hogy a kiváláshoz szükséges külső, nemzetközi feltételek csak az első világháború kirobbanását követően alakultak ki, s ezeket használta ki azután a csehszlovák politikai emigráció, amelyhez a maguk lehetőségeihez mérten a szlovákok is hozzájárultak*".[100]

Miroslav Michela viszont helyesen rámutat, hogy a világháború eseményei a kor viszonyainak bonyolult, nemzetközi szempontjainak a figyelembe vételével egymás összefüggéseiben értelmezhetőek csupán. Michela Kováčnál is körültekintőbben fogalmaz, miközben megemlíti az első világháború „katalizátor-szerepét", amely a szlovák elit lojalitásában is komoly változásokat indított el és az értelmiség „pálfordulásában" is fontos szerepet játszott, arról sem feledkezik meg, hogy a térség átrendezése csupán az antanthatalmakkal folytatott tárgyalások által válhatott reálissá.[101] Értékelésében az események következményeire is kitért, amelyen belül szintén kritikus és távolságtartó álláspontot képviselt: *„Annak ellenére viszont, hogy a nemzetek önrendelkezési jogát a háború utáni európai határok meghúzásának alapelveként deklarálták, ez különböző stratégiai és gyakorlati okok miatt végül csak részben valósulhatott meg".*[102]

Ahogyan az fentiekből jól kirajzolódott, a „magyar elnyomás" toposza mindmáig az egyik olyan legerősebben ható sztereotípia a nemzeti szlovák történetírásban, amely az

[98] Kováč, 2011: 175.
[99] Uo. 176.
[100] Szarka–Sallai, 2000: 71–107.
[101] Michela, 2016: 61.
[102] Uo.

antanthatalmak közreműködésének és egyéb külső tényezőknek jóval kevesebb szerepet tulajdonít Magyarország felbomlásában. Marián Hronský véleményéből is látszott, hogy a dezintegrációt az „agresszív", félfeudális magyarság „rászolgált büntetéseként" jelenítette meg, amelyhez hozzátartozott, hogy az első világháború is kikerülhetetlen esemény volt. Ebben a kontextusban a „barbár" magyarokkal szemben elnyomott szlovákok áldozati szerepet kaptak. A mérsékeltebb nemzeti vonalon alkotó Dušan Kováč tárgyilagos megfogalmazásait jóval visszafogottabban írta le. Bár hozzá kell tenni, hogy a magyarság asszimilációs politikáját ő is kihangsúlyozta és a világháború szükségszerűségére is utalt. Az antanthatalmak közreműködésének, az elnyomás tézisének dekonstruálásához leginkább Miroslav Michela írásai járultak hozzá, aki nemcsak az antanthatalmak közreműködésének adott kellő hangsúlyt, de a korabeli magyarországi viszonyok árnyalt bemutatásával egy tágabb kontextusban tárgyalta a világháború körüli eseményeket.

A Károlyi-féle Népköztársaság integritáspolitikája

A Károlyi-féle Népköztársaság periódusának értékelésében a szlovák történetírás a nemzeti szempontok és érdekek alapján jórészt szintén elfogult, a forrásokat alapvetően figyelmen kívül hagyó sztereotípiákban gondolkodik. A szlovák nemzeti narratívák középpontjába itt elsősorban azok az „agresszív" magyar törekvések kerülnek, melyek az integráció megtartására irányulnak. A szlovákság pedig saját szabadságáért küzdő félként jelenik meg ebben az értelmezésben.

A korabeli események gyakran olyan „skizoid" állapotokat tükröznek, melyek ismertetéséről és hatásáról sem szabad elfeledkezni. Egy olyan folyamat vette kezdetét ugyanis, melyben a cseh-szlovák állam már létezett, de Csehszlovákia tulajdonképpen még nem jött létre.[103] A Trianon-kérdéskörrel legtöbbet foglalkozó, első monográfiájáért magas rangú szlovák állami kitüntetésben is részesülő Marián Hronský koncepciójának sarokköve az az állítás, miszerint a Magyar Királyság a Monarchia felbomlásával egyidőben mint történeti állam megszűnt létezni, azaz állami jogfolytonosság nélkül eltűnt Európa térképéről. A korabeli „Szlovákia" tehát – Hronský tézise szerint – a természetes önrendelkezés útján jött létre, nem pedig egy jogilag amúgy sem létező országból kívánt elszakadni.[104]

Marián Hronský ezzel együtt mégis azt hangsúlyozza, hogy az „agresszív" magyar ambíciók új dimenziókat nyertek területének katonai felügyelete következtében a belgrádi

[103] Michela, 2009: 18.
[104] Hronský, 1998: 94.

fegyverszünet által.[105] Ehhez azonban hozzátartozik annak a szempontnak a felvetése is, amelyet Miroslav Michela említ munkájában: szerinte ugyanis a belgrádi fegyverszünet kapcsán a Magyar Királyság utódállami státuszának értelmezési problémája került előtérbe, nem pedig az önrendelkező szomszédokkal szembeni direkt agresszió.[106]

Hronský kiemelt fontosságot tulajdonított a nagyhatalmak által 1918 decemberében már Csehszlovákiának ígért magyarországi területekért elkezdődött harcnak, és mindezt nemzeti forradalomként értékelte[107] A szlovákságot szerinte ennek a nemzeti forradalomnak a lelkesedése hatotta át, amely a „szlovákiai" területek felszabadításáért vívott harcban öltött testet.[108] Ez összekapcsolódik annak a kihangsúlyozásával, hogy „Szlovákia" nem úgy lépett be a csehszlovák államba, mint a cseh politika passzív része, hanem a történeti folyamat – az önálló állam létrejöttének – tevékeny és aktív szereplőjeként.

Ugyanakkor Hronský fenti téziseit árnyalja Dušan Kováč könyvének a csehszlovák államépítésről szóló fejezetében, ahol azt hangsúlyozza, hogy a cseh országrészek mellett – pl. a német ajkú lakosság körében – Szlovákiában még bonyolultabb volt a hatalomátvétel. Ezt támasztja alá az is, miszerint „*a szlovák politikusok, a Túrócszentmártoni deklaráció (Martinská deklarácia) szerzői rögtön a közzététele után szétszéledtek Szlovákiában, hogy a lakosságnak az újonnan kialakult helyzetet megmagyarázzák, s az épp megszületett állam mellett agitáljanak*".[109] Kováč ezután hangsúlyozza, hogy a „Szlovákiáért" vívott „harcra" még csak ezt követően került sor, éppen Magyarország hozzáállása miatt.[110]

Marián Hronský monográfiájában végig hangsúlyozza, hogy a történeti magyar állam területi integritásának megtartása az új magyar kormány liberális irányvonala ellenére is fontos szempont volt. A Károlyi-kormány Hronský olvasatában tehát határozottan ragaszkodott a Magyar Királyság történelmi határainak integritásához, holott valójában Károlyi és Jászi kezdettől fogva egyértelművé tette, hogy tudomásul veszik a békekonferencia döntési jogkörét a területi kérdésekben. Tevékenységük tehát a magyar

105 Uo.
106 Michela, 1998: 21.
107 Hronskýnál egyébként – és a szlovák történetírásban általánosságban is –, ahogyan ez jelen tanulmányból is jól kirajzolódik, a mai szlovák területek összességére az 1918 előtti évszázadok történetében is bevett gyakorlatnak számít a terület „Szlovákia" néven való megnevezése. Ez különösen sok kérdést vet fel a Csehszlovákia kikiáltása, a felső-magyarországi területek katonai elfoglalása és a trianoni békeszerződés által nemzetközi jogilag szentesített új helyzet kialakulásának időszakában.
108 Hronský, 1998: 66.
109 Kováč, 2011: 196.
110 Uo. 196–197.

békepolitika kedvező pozícióinak kialakítására irányult, nem pedig a történeti államterület integritásának minden áron való megtartására.[111]

Itt érdemes megemlíteni, hogy a szlovák historiográfiában a magyar területi integritás híveiként bemutatott Jászi és Károlyi a magyarországi történetírás egy részében épp „Nagy Magyarország" tudatos és naiv elveszejtőiként szerepelnek. Itt kell megjegyezni, hogy Dušan Kováč is többször említi írásában Károlyi Mihályék kormányának integritáspárti magatartását. Ugyanakkor hangsúlyozza a magyar kormányfő autonómia-felajánlását, valamint ő is megjegyzi, hogy *„demokrata és a nemzetiségekkel szemben békülékeny politikus hírében állt"*.[112]

Hasonlóan vélekedik egyébként Bohumila Frenčuchová és Milan Zemko a Szlovákia a 20. században *(Slovenska v 20. storočí)* sorozaton belül megjelent két világháború közötti időszakra fókuszáló összefoglalójában. Vagyis miközben többször is hangsúlyozzák Károlyiék integritáspárti politikáját, mondanivalójukat sokrétűen és árnyaltan fogalmazzák meg, a trauma nyelvezetet pedig nem használják.

Hronský mindenesetre Kováčcsal szemben jóval határozottabban igyekszik lebontani azokat az előfeltételezéseket, melyek Károlyi Mihály kormányának liberalizmusát erősítenék meg a régi Magyar Királyság nemzetiségpolitikájával szemben. Emellett pedig – Kováčcsal ellentétben – gyakran használja a magyarok törekvéseire az „agresszív" kifejezést, amely ugyancsak a „trauma" metaforikus nyelvére, a nemzeti nézőpontra utal. Az egyik ilyen megjegyzés a magyarok szokatlanul nagy, energikus kampányának kihangsúlyozását érinti az integritás megőrzése érdekében.[113] Ebben a bonyolult helyzetben pedig Károlyi Mihály gyakran jelenik meg olyan politikusként, akit a szlovák történetírás elmarasztal, mert továbbra is a Magyar Királyság integritásának megtartása érdekében harcolt.

Arról viszont nekünk sem szabad elfeledkeznünk, hogy a Károlyi-kormány – bár valóban radikális szakítást jelentett a dualizmuskori nemzetiségi politikával – mégis a béke-előkészítő politikájának egyik alapelveként ragaszkodott az ország területi épségéhez,

---

111 Jászi ezt a politikát nevezte a békekonferencia döntéséig terjedő provizórium-politikának. Ennek keretében igyekezett átmeneti megoldásokat kialakítani, s megegyezni a nemzetiségi tanácsokkal a kompakt nemzetiségi területekre vonatkozó autonómiákról. Ezzel azt a célt követte, hogy a békekonferenciára meghívott magyar delegáció fel tudja mutatni a szomszédokkal való megegyezéses béke, az etnikai határok és a népszavazás alternatíváját. A Jászi-féle provizórium-politikáról, s annak szlovák vonatkozásairól lásd Szarka, 2008b: 16–19.; Szarka, 2008a: 112–138.

112 Kováč, 2011: 199.

113 „*A Magyarország integritása érdekében kifejtett energiadús és agresszív magyar kampány, illetve Szlovákia autonómiájának érvényesítése és a népszavazás végrehajtása eredményeképp, amely több irredenta szervezet keretében a magyar kormánykörökkel összeköttetésben szerveződött, alapvetően egy negatív viszony alakult ki*". Hronský, 1998: 94.

hiszen a területi döntésekre egyedül hivatott békekonferencia határozatai előtt, önként semmiképp sem kívánt lemondani a Magyar Királyság egyetlen részéről sem.[114]

Hronskýnál ugyanakkor az jelenti a fő problémát, hogy a magyarok „agresszív" politikáját állítja szembe azzal a szlovák politikával, mely szüntelen kereste a lehetőséget az államjogilag már nem létező Magyarországtól való elkülönüléstől. Ebben az értelmezésben pedig „Szlovákia" és a csehszlovák állam, így a magyarországi „agresszív" ambíciók tárgyává válik.[115]

További sztereotípiák megjelenése érhető tetten Károlyi Mihály kormányának integritást pártoló erőfeszítései között a belpolitikában.[116] Ezek összekapcsolódnak a belgrádi fegyverszünet eseményeivel is, amelyen belül Magyarország még mindig az „elmaradott magyar ideológia" megtestesítőjeként jelenik meg, s ezen Károlyi Mihály kormánya sem változtat.[117] Hronský emellett Károlyiék integritáspolitikájának bizonyítékaként említi meg azoknak a hungarocentrikus átmeneti mikroállamoknak a megalakítását, mint amilyenek például a Szepesi Köztársaság, vagy az Árvai Köztársaság voltak.[118] Emellett Viktor Dvortsákról, a magyarok által kreált „keleti szlovjákok" vezetőjéről sem feledkezik meg a „hungaro-integrációs" vonulat kapcsán. Később azonban Jászi Oszkár kijelentésére utalva beismeri, hogy ezek a múlékony kísérletek nem a Károlyi-kormány erőfeszítéseire támaszkodtak, hanem a „keleti szlovjákok" a „régi korrupt feudális rendszer kiszolgálói" voltak.[119] Dušan Kováč ugyancsak megemlíti a szlovákok megosztásának kísérletét, ennek hátteréhez viszont empatikusabb kijelentésében azt is hozzáteszi, hogy *„Budapesten megértették, hogy pusztán erőszakkal lehetetlen Szlovákiát megtartani – megpróbálták tehát ottani híveiket mozgósítani"*.[120]

Az interpretációs problémákat erősíti, hogy miközben a „Szlovákia" elleni harcokat Károlyiék a magyar államterület védelmének tekintették, ugyanazok az intenzív „harcok" az agitáció és a propaganda terén Hronský koncepciójában már „magyar agresszionak"

114 Ehhez lásd Romsics, 2005: 71–72.
115 Hronský, 1998: 94.
116 Uo. 97.
117 Hronský munkájában erre a magyar delegáció esetén keresztül is utal, ahol Károlyi Mihály miniszterelnököt Franchet d´Espérey francia tábornok, a balkáni antant haderő főparancsnokának szavai által jeleníti meg: Károlyi csak a magyarokat képviseli, a többi magyarországi nemzetet viszont nem. A szerző szó szerint idézi Franchet d´Espérey tábornok szavait: „*A tábornok a »független cseh állam« kifejezésnél újra kijavította Károlyit: Mondjon csehszlovákot. Amikor a következőkben egy másik magyar miniszteri képviselő a »semleges Magyarországra« hivatkozott, a következőkben reagált: »Az Önök semlegességét nem ismerem el!«*" Uo. 98.
118 Ezzel a témával, vagyis a Magyarország területén 1918 és 1921 között létrejött „kérészállamok" kérdéskörével foglalkozott a 2020. február 25-én, Budapesten az NKE EJK Közép-Európa Kutatóintézet, a Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport és az NKE ÁKK Alkotmányjogi Intézetének keretein belül megszervezett közös konferencia. Erről bővebben lásd Trianon 100.
119 Hronský, 1998: 108.
120 Kováč, 2011: 197.

számítanak. Emellett Hronský azt sem felejti el megjegyezni, hogy a Károlyi-kormány a közös együttélés évszázadait igyekezett megszépíteni, s elsiklott a szociális és nemzeti elnyomás konfliktusai fölött, s mindent elkövetett annak érdekében, hogy a cseh-szlovák egységet befeketítse. Hronský és a legtöbb szlovák nacionalista történész egyetért abban, hogy Károlyiék demokratizmusa és pacifizmusa a fentiekből adódóan csupán taktikai fogás volt, amit véleményük szerint az mutat a legjobban, hogy az ő programjukban is benne volt Magyarország integritásának védelme.

Miroslav Michela önreflexív – a jelenlegi sztereotípiák okaira is kitérő – gondolatai alapján ugyanakkor rávilágít, Károlyiék integritás-politikájának hangsúlyozása, illetve pacifizmusának kétségbe vonása abból is fakadhat, hogy a tárgyalt időszakban maguk a szlovák nemzeti elit tagjai is úgy vélték, a magyar kormány nem gondolja komolyan a nemzetek önrendelkezési elvét, valamint az együttműködést a szlovákokkal. Jásziék tárgyalási kísérleteit, kantonális megoldást felkínáló javaslatait ugyanis – ahogyan azt maga Michela is megfogalmazza – az *„ország integritásának megőrzésére irányuló, elkésett igyekezetnek tekintették”*.[121]

Michela árnyaltabb hangvételű írása tehát egyrészt hangsúlyozza Károlyi Mihálynak, a Magyar Népköztársaság első miniszterelnökének az ország demokratizálására tett kísérleteit, másrészt azt is jelzi, hogy ez megkésett vállalkozás lehetett, hiszen ekkor már nagyfokú volt bizalmatlanság a szlovák fél részéről, amely megakadályozta Károlyiékat „Magyarország megújítására”, vagyis az állam kantonális átalakítására irányuló törekvésében.[122] Mindemellett abból is jól kitűnik Michela árnyalt szempontrendszerének a beemelése, hogy Károlyiék integritás felé irányuló propagandatevékenysége és a liberális politikai elit demokratizálási kísérletei mellett említést tesz a konzervatív értelmiség jelenlétéről, akik Jászi és Károlyi nemzetiségi irányú megoldási kísérleteit árulásként értelmezték.[123] Michela ugyanakkor azt is többször hangsúlyozza írásaiban, hogy a magyar kormány sem volt könnyű helyzetben, hiszen a magyar hadsereg visszafoglalási kísérleteit az antanthoz tartozó nagyhatalmak saját érdekszférájukba való beavatkozásként értékelték. Emellett a Károlyi-kormány nehéz helyzetére is kiért, és itt szót ejtett a Hodžával folytatott tárgyalásokról az etnikai határok kialakítása tárgyában, amellyel Beneš külügyminiszter ellenálló magatartását állította szembe.[124]

[121] Michela, 2016: 19.
[122] Uo. 21., 25.
[123] Michela, 2009: 23.
[124] Uo. 21.

A fentiekből megmutatkozik, hogy Károlyiék kormányának megítélésében mindmáig komoly ellentétek húzódnak a szlovák történetíráson belül. A nemzeti vonalat képviselő Hronský ugyanis az „agresszív" integritáspolitika oldaláról és a szlovák nemzet „védelmi pozícióba" állításából közelít a kérdéshez szembeállítva az egész korabeli magyar politikát. Kováč Dušan interpretációjából is jól látszik a nemzeti szempontok előtérbe helyezése, elbeszélésmódja viszont sokkal visszafogottabb és az ún. trauma-nyelvezettől is mentes. Michela, miközben szintén bemutatja Károlyiék igyekezetét az integritás megtartására, a korabeli magyar politikát jóval tárgyilagosabban értékeli és a nemzetközi érdekviszonyok ismertetésének is elegendő teret nyújt. Mindkét – tehát a szlovák mellett a magyar – oldal szempontrendszerét figyelembe véve empatikusan közelít a szlovák fél nézőpontjához és Károlyiék helyzetéhez egyaránt.

A „védhető határ" és a bolsevik-nacionalista integritáspolitika narratívája

A trianoni témakör kiemelkedő, egyben érzékeny kérdései közé tartozik az új határok kijelölésének problémája, amely egyébként a magyar kritikai és a sérelmi vonulat történészeinek elemzéseiben is sokszor eltérő szempontok szerint jelenik meg. A szlovák történetírásban a határkérdések értelmezési problémáira az általunk vizsgált szerzők nagyrésze is kitért.[125] Marián Hronskýnál elsősorban a Milan Hodžával folytatott budapesti magyar tárgyalások és az első demarkációs vonal kijelölésének kérdései kapnak hangsúlyt. Hosszasan elemzi Milan Hodža tevékenységét, aki – véleménye szerint – meglehetősen pesszimistán vágott neki feladatának, ami Szlovákia közigazgatási kérdéseinek és ideiglenes határainak kijelöléséről szólt.[126] A szerző ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a szlovák politikus munkája egyáltalán nem ígérkezett egyszerűnek abban a bonyolult helyzetben, amelyben a magyarok „szörnyűségei" is nyomasztották.[127] Megfigyelhető tehát, hogy Milan Hodžát és a szlovák felet Hronský jellemzően ismét védelmi pozícióba állítja az „ellenséges" magyarokkal szemben.

Véleménye szerint Milan Hodža már a tárgyalások előtt adott interjúban is hangsúlyozta az újságíróknak, hogy megegyezése Jászival nem hivatalos, a szlovák kérdést pedig csak átmeneti időre kívánják megoldani. A szerző ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a Jászival folytatott tárgyalások alatt a magyar kormány olyan javaslatokkal állt elő,

125 Hronský, 2011: 207–216. Hronský, 2002a.
126 Hronský: 1998: 113. Vö. Ferenčuhová–Zemko, 2012: 32.
127 „*Hasonlóan Hodžához, a Szlovák Nemzeti Tanács küldöttei is nehéz helyzetben voltak Szlovákiában. Ezt erőszak és vérontás, valamint a magyar oldal fenyegetései kísérték […]*". Hronský: 1998: 115.

melyek Milan Hodža számára elfogadhatatlanok voltak.[128] Hronský tehát a felelősséget ez esetben is a magyarokra hárítja, a szlovákokkal történt megegyezésről pedig mint a magyar fél által terjesztett híresztelésekről ír, amely miatt Kramář azonnal táviratot küldött Hodžának a magyarországi tárgyalások beszüntetéséről. Hozzáteszi, hogy ő mindezen túl folytatta az „időhúzó" tárgyalásokat a sikerben reménykedő magyar féllel.[129]

Ezután Hronský munkájában Beneš versailles-i törekvései kerülnek a középpontba, aki mindent megtett annak érdekében, hogy az antant nyilatkozatban ismerje el Csehszlovákia jogát Szlovákiára.[130] Hangsúlyozza, hogy Milan Hodža december 6-án Bartha Albert hadügyminiszterrel aláírt ideiglenes demarkációs vonalat rögzítő megállapodását végül Beneš közbenjárására módosította december 24-i jegyzékében a francia kormány. Az első demarkációs vonal Hronský szerint egyébként etnikai, gazdasági és földrajzi érvek alapján született, az ideiglenes határok pedig semmiképp nem írták felül a békekonferencia döntéseit. Hronský egyúttal azt is kiemeli, hogy Károlyi Mihály természetesen nem nyugodott bele mindebbe, s a Milan Hodžával folytatott tárgyalásokra hivatkozott, pedig ő maga írta alá annak ideiglenességét.[131] Hronský egyébként a Hodža-féle demarkációs vonal negatívumai mellett annak pozitívumaira is kitér, utalva például a magyar katonaság kivonulásának felgyorsítására.[132]

Dušan Kováč szintén hangsúlyozza írásában a határrendezés szerepét, amelynek legproblematikusabb részét éppen a magyar-szlovák határkijelölés alkotta. Ennek bonyodalmairól megfogalmazott kijelentését sajátos „nemzeti" szempontrendszer alapján építi fel: *„A fő problémát az jelentette, hogy a lakosságnak a történelmi Magyarországon belüli hosszan tartó migrációja folytán hiányzott a határ, s az erőteljes központosítás következtében másféle határvonal sem húzódott erre*".[133] Ráadásul – véleménye szerint – a trianoni békeszerződés által meghúzott határvonal nemcsak stratégiai és gazdasági, de etnikai szempontok figyelembevételével zajlott. Később csupán azzal egészítette ki írását, hogy miközben Csehszlovákia multietnikus nemzetállamként jött létre, az egységes csehszlovák nemzetről kialakított célszerű elképzelés (pedig) számos történelmi meghatározottságú problémát

128 Ide tartoznak pl. az autonómia, vagy a közös parlament kialakításának javaslatai, melyet a szlovák fél elutasított. Hronský: 1998: 118–119.
129 Uo. 120.
130 Beneš miután elérte Pichon külügyminiszternél célját, Hodžát mint államközi tárgyalásokkal nem megbízott képviselőként dezavuálták. Miután a párizsi megállapodások Vix által küldött változatában nem szerepeltek Szlovákia déli határai, a csehszlovák tiltakozások és a magyarországi bolsevik jövő szörnyűségei is megjelennek a munkában. Uo.
131 „*A részleges megállapodások nyilvánvaló és szándékos megsértése, amelyre a magyar állammal sor került, nyíltan tiltakozott M. Hodža is. »[…] a magyar kormány fellépése közvetlenül a jogellenességgel határos«*". Uo. 125.
132 Uo.
133 Kováč, 2011: 201.

rejtett magában, amelyek fokozatosan, az állam további fennállása folyamán kerültek felszínre".[134]

Ferenčuchová és Zemko pedig még a Šrobár-féle összeírás előzetes adatai mellett arra is kitért, hogy a kommentárok alapján 665703 magyarból 120000 főt beékelődött „magyarónként" (vagyis elmagyarosodott szlovákként) tartottak számon.[135] Később azt is kiemelték, hogy a győztesek tudatában voltak, hogy a köztársaságban korábban a domináns állampolgárok köréhez tartozó nagyszámú német, illetve magyar anyanyelvű lakos maradt.[136]

Egyébként egy 2019-es rádióbeszélgetésében Dušan Kováč az etnikai alapú határproblémákra kitérve – hosszú távon – a svájci mintájú rendezést, egyúttal pedig az etnikailag semleges „csehszlovák politikai nemzet" lehetőségét is felvetette a „demokrata" Csehszlovák Köztársaságban.[137] Hozzá kell tenni, hogy ugyanebben a beszélgetésben Roman Holec azt is hangsúlyozta, hogy – véleménye szerint – lehetetlen volt optimális határokat húzni.[138] Mindemellett viszont Magyarország „sebezhetőségére" is kitér, amikor az instabil belviszonyokat – a bolsevik veszélyt – hangsúlyozta, melyek ugyancsak Csehszlovákia pozícióit erősítették a határvonalak meghúzásakor.[139]

Miroslav Michela az új határrendszer kérdését elsősorban biztonságpolitikai kontextusban értelmezte. Emellett pedig azt is hangsúlyozta, hogy Közép-Európa újrarendezését főként az új nagyhatalmak alakították, amelyek számára kulcsfontosságú volt szövetségesei – Prága, Bukarest, Varsó és Belgrád – igényeinek a kielégítése és ezáltal a versailles-i rendszer fenntartása.[140] Természetesen annak is nagy jelentőséget tulajdonított, hogy Németország és Oroszország nagyhatalmi pozícióját elveszítette, nem beszélve a bolsevik ideológiák térnyerésétől, amelyek megfékezését ugyancsak fontos szempontnak tartották az antant nagyhatalmak.[141]

Abban tehát az újabb szlovák történeti munkák is egységesek, hogy a magyarországi bolsevizmussal szembeni küzdelemben a békekonferencia szemében Csehszlovákia szerepe felértékelődött, ami az 1919. júniusi Clemenceau-vonalban is végérvényesen rögzített csehszlovák-magyar államhatár megrajzolásában is kifejeződésre jutott. Magyarország pozíciója és a politikai helyzet a térségben Károlyi Mihály lemondása

134 Uo. 202–203.
135 Ferenčuchová–Zemko, 2012: 42.
136 Uo. 64.
137 Dejiny.sk, 2020: 22:20-24:00.
138 Uo. 18:10–19:00.
139 Dejiny.sk, 2020a: 40:30–41:04.
140 Michela, 2016: 24.
141 Uo. 25.

után és Kun Béla 1919. március 21-i kommunista hatalomátvételét követően egészen más dimenziókba került. Michela egyúttal arra is kitért, hogy miközben Kun kormánya elhatárolódott a területi integritás elveitől és legfőbb céljának a kommunista forradalom győzelmét tartotta, képviselői mégis gyakran imperialistaként értékelték a területveszteségekért felelős államokat.

A szlovák történetírás nemzeti narratívái Kun Béláék irányvonalának több szempontú megítélése helyett gyakran azt emelték ki, hogy, Magyarország bolsevik kormánya az „új szovjet ideológia irányában" kereste országa integritásának védelmét.[142] Marián Hronský szintén a magyar integritás védelmét helyezi előtérbe a Forradalmi Kormányzótanács politikai lépései kapcsán. Azt is kiemeli, hogy ebben az új helyzetben „Szlovákia" teljes fenyegetettségben érezte magát.[143]

Emellett Csehszlovákia 1919. április végi katonai konfliktusa a bolsevik Magyarországgal szintén gyakran kerül a nemzeti történetírás fókuszába és előszeretettel használ sztereotip képeket nacionalista narratívájában. Pedig a konfliktus az április 27-ei csehszlovák támadással kezdődött Magyarország ellen, miután J. Smuts, dél-afrikai brit tábornokkal folytatott sikertelen tárgyalások után a román hadsereg 1919. április 16-án elérte a Tiszát. Hennoque francia tábornok pedig Klofáč hadügyminisztertől kapott parancsot Kárpátalja megszállására.

Miközben Kun Béla a csehszlovák támadásra adott ellentámadásnak minősítette a magyar Vörös Hadsereg lépéseit, a csehek és a szlovákok általában a Tanácsköztársaság támadásaként interpretálják, a csehszlovák hadsereg gyengeségeit pedig előszeretettel hangsúlyozzák.[144] Marián Hronský mindemellett a bolsevik hatalom térnyerésének fontos elemeként említi meg a nacionalizmus jelenlétét s.[145]

A Tanácsköztársasággal kialakult harc körülményeiben egyébként a második demarkációs vonal kijelölésének a problémájával is összefügg. Hronský pedig különösen nagy hangsúlyt fektet a csehszlovák „maximális" területi követeléseken alapuló alapozó ún. második demarkációs vonal kérdésére.[146] Ő a kérdésben azokat az „agresszív" törekvéseket

142 Hronský, 1998: 166.

143 Ezzel kapcsolatban jegyzi meg a szerző azt, is, hogy a magyar kommunisták az európai proletárforradalom keretén belül a külpolitikában sohasem titkolták fellépésüket a proletariátus védelmében, illetve erőfeszítéseiket felszabadításul érdekében, még a szomszédos államokra nézve sem. Uo. 166–167.

144 Hronský, 1998: 172.

145 Uo. 173.

146 A második demarkációs vonal a cseh-szlovák követelések második változatát jelentette a Váctól keletre terjedő szakaszon, a Duna esetében viszont az első demarkációs vonalnál maradt. A cseh-szlovák egységeknek a románokkal és a szerbekkel egyidőben kellett megszállnia az új vonalat, ha erre kiadják a parancsot. Amikor azonban a román hadsereg 1919. április 16-án megszállta a Tisza vidékét, 1919. április 27-én a cseh-szlovákok kiadták a parancsot az előrenyomulásra. Ezután elkezdődött a Cseh-Szlovák Köztársaság és a Magyar Tanácsköztársaság konfliktusa. Az előrenyomulás a második demarkációs vonalra

hangsúlyozza, melyek Csehszlovákia ellen irányították a magyarokat, ugyanakkor pedig a csehszlovák katonák számára mentségül szolgáltak Pichon demarkációs vonalának a túllépéséhez.[147] Magyarország „agressziójának" és támadásának központba állítása mellett megemlíti Beneš érvelését is, mely szerint a csehszlovák csapatok csupán az új demarkációs vonalat lépték át.[148]

Egyébként sok diplomáciai alapú félreértés húzódott a két ország közötti demarkációs vonal kijelölésének kérdésében és az Ipolytól jóval délebbre tervezett úgynevezett „második demarkációs vonal" körül Ezzel kapcsolatban Marián Hronský megemlítette, hogy mindez Foch marsall tudta nélkül nem valósulhatott volna meg. Václav Klofáč és Edvard Beneš kijelentései szerint ugyanis a második demarkációs vonal már márciusban érvényben volt. Később Hronský a következőképp utal erre a problémára: *„Beneš sem volt teljesen tisztában a dolgokkal, és Masaryknak 1919. június 12-en levelében azt a véleményét nyilvánította ki, hogy minden bizonnyal Foch volt az, aki új demarkációs vonalunkat valószínűleg nem jelentette be a Négyek Tanácsának, ezért mikor Miskolcra mentünk, békebontóknak tűntünk. Nem tudom, de úgy tűnik nekem, hogy ez így volt*".[149]

A legújabb levéltári kutatások azonban a szerző szerint arra engednek következtetni, hogy Benešnek ki kellett igazítania véleményét. Foch marsall ugyanis, aki az antant diplomatáit is informálta, előterjesztette a második demarkációs vonal kérdését. Ez azonban akkor Kun Béláék hivatalba lépése után alkalmatlanná vált. A tervet viszont nem vetették el, és *„úgy döntöttek, hogy továbbítják a Legfelsőbb Tanácsnak, amelynek épp aznap délután kellett tanácskoznia, de a problémával kapcsolatos álláspontról a megfelelő dokumentumok addig nem voltak meg*".[150]

Az 1919-es harcokkal kapcsolatban egyébként a visszafogottabb Ľubomír Lipták is elsősorban magyar hadsereg szerepét hangsúlyozza.[151] A kritikusabb szellemben alkotó Dušan Kováč *Szlovákia története* című 1998-ban megjelent könyve pedig szintén a magyar

azonban kudarcba fulladt, és 1919. május 27-ig az összes cseh-szlovák egységet visszavonták a kiindulási állásokba. Ezt követte a magyar Vörös Hadsereg északi offenzívája „Szlovákia" ellen. Hronský, 2002. Ez az „maximális" területi követelésekre alapuló elképzelés egyébként csehszlovák katonai körökben merült fel elsőként és a katonailag jobban védhető magyar-szlovák határvonal kialakítását tekintette fő céljának. A kezdeményezést Beneš is felkarolta, de a párizsi békekonferencia csehszlovák területi bizottságában végül meghiúsult. Simon, 2019: 132–133, 164–165.

147 Uo. 173.

148 Uo. 178.

149 Hronský, 2002.

150 „*A második demarkációs vonal a cseh-szlovák követelések maximum változatát részesítette előnyben a Váctól keletre eső részek határmegvonását illetően, ám a Duna esetében az első demarkációs vonalnál maradt. Pontos leírását a nemzeti megújhodás miniszterének, Klofáčnak 1080. számú, 1919. április 7-ei emlékezetes parancsa tartalmazta. A cseh-szlovák hadsereg egységeinek a románok és a szerbek előrenyomulásával egyidejűleg 1919. április 16-án váratlanul megszállta a Tisza vidéket, a felelős cseh-szlovák politikusok idegessé váltak és 1919. április 27-én Klofáč kiadta a parancsot az előrenyomulásra*". Uo.

151 Lipták, é. n.: 222.

integritáspolitika szerepét emelte ki a csehszlovák-magyar határháborúkban.: *„Amit a Károlyi-kormány nem tudott megállapodással elérni, azt a magyar bolsevik hatalom katonai támadással igyekezett kieszközölni*".[152] Az ő könyvében sem jelenik meg tehát Csehszlovákia háborút kezdeményező szerepe és a második demarkációs vonal körüli nemzetközi problematika.[153]

Kun Béla miközben – Hronský véleménye szerint – szintén az integritás megtartására törekedett és hatalomra jutása érdekében kihasználta a kínálkozó lehetőséget 1919 márciusában, az első perctől kezdve tisztában volt azzal, hogy hatalma megtartásának feltétele a külföldi siker. Ezért is döntött – Hronský szerint– a szomszédos országok közül leggyengébbnek ítélt Csehszlovákia megtámadása mellett. A magyar Vörös Hadsereggel kapcsolatban pedig megjegyzi, hogy soraiban némelyeket a proletárdiktatúra szelleme, míg másokat a nacionalista lelkület hatott át harcukban. Emellett azt is kihangsúlyozza, hogy a Vörös Hadsereg nem minden tagja volt kommunista, de a sikerekben gyakran ők maguk is Magyarország integritásának visszaállítási lehetőségét látták.[154] Szerinte a Vörös Hadseregben túlsúlyban voltak azok a nacionalista katonák, akik nyíltan hangoztatták: *„Mi elsősorban magyarok vagyunk és csak utána kommunisták".* [155] Hronský tehát az „ártatlan", védekezésre kényszerülő Csehszlovákiával szemben a nacionalista-bolsevik magyar Tanácsköztársaság „agresszióját" állította középpontba, s a maga nacionalista perspektívájában mindvégig ez a fő elemzési keret.

Ugyanakkor Michela is rámutat, hogy miközben a kormány célja a bolsevizáció volt, gyakori a nemzeti jellegű történetírásban az a vélemény, miszerint Magyarország támadása mögött a revizionista mozgalom céljai álltak. Ebben az értelmezésben a bolsevik támadásnak Magyarország integritáspolitikájában nagyon fontos szerepe volt.[156] Ő viszont azt sem felejti el hangsúlyozni, hogy Csehszlovákiának a román intervencióhoz való csatlakozását követően került sor a Vörös Hadsereg ellentámadására, amelynek *„sikeréhez hozzájárult a zűrzavar, a csehszlovák hadsereg rossz harci morálja, s nem egy esetben a magyar hadsereg bevonulását kezdetben örömmel fogadó helyi lakosság támogatása is"*.[157]

Michela a magyarság támogatása és a hazafias hozzáálláson túl azt is kiemeli, hogy az antanthatalmaktól várt beavatkozás miatt a harcok tovább folytatódtak.[158] Végül ő is rámutatott, hogy *„a magyarországi Tanácsköztársasággal kialakított konfliktus végső soron – amint azt többek között Tomás Garrigue Masaryk is megállapította – kül- és belpolitikai szempontból is*

[152] Kováč, 1998: 176.
[153] Uo. Vö. Hronský, 2011: 251–260.
[154] Hronský, 1998: 179.
[155] Uo. 180.
[156] Michela, 2009: 36–37.
[157] Michela, 2016: 23.
[158] Uo.

megerősítette a csehszlovák állam pozícióit".[159] A Tanácsköztársaság ellentámadó helyzetére egyébként Bohumila Ferenčuhová és Milan Zemko írásában, bár Michela „steril" kontextusától eltérően ők a dél-szlovákiai és kárpátaljai vasúti csomópontok „jogos" elfoglalása után májusban Kun Béláék hosszú ellentámadását helyezték a hangsúlyt, amelyre májusban került sor.[160]

Összegzésképpen a szlovák történetírás „határnarratíváinak" a fentiek alapján a következő, sztereotip mozzanatokkal átszőtt elemeit emelhetjük ki. Egyrészt az államhatárokat megelőlegező demarkációs vonalak is alapvetően a szlovák–magyar különválasztást szolgálták. Ehhez valamilyen etnikai egyensúlyhelyzetet szerettek volna a francia diplomaták és katonai vezetők kialakítani. A határ két oldalán kialakuló magyar, illetve szlovák kisebbség egyensúlyának mítosza összekeveredik az asszimilációs veszteségek jóvátételének, a reménybeli spontán reszlovakizációnak az elképzeléseivel. A Hodža-Barta demarkációs vonal általános negatív szlovák értékelése is ezt jelzi. Emellett – különösen Hronský esetében – az államhatárok stratégiai szerepének a túlhangsúlyozása került előtérbe az etnikai szempontokkal szemben. A határrendezésen belül az etnikai kérdések háttérbe szorítására egyébként a visszafogottabb nemzeti vonalon mozgó történeti értelmezések – pl. Dušan Kováč – sem tértek ki.

Miroslav Michela ugyanakkor a határrendezésen belül hangsúlyozta az antanthatalmak érdekeit és elvárásait, amelyek más megvilágításba helyezték a kérdést. A bolsevik forradalom szerepére ugyanakkor ő maga is utalt a határkijelölések terén. A Vörös Hadsereggel kialakult 1919. tavaszi harcok kapcsán egyértelműen annak hangsúlyozása jellemzi a nemzeti irányvonalat, hogy Kun Béláék indították a csehszlovák fél elleni támadást. Míg Hronský ebben az értelmezésben is egy „védtelen" Csehszlovákia képét állítja szembe az integritást pártoló, „agresszív" nacionalista-bolsevik magyar Tanácsköztársasággal, Ľubomír Lipták és Dušan Kováč visszafogottabban ír a magyar fél támadásáról. Miroslav Michela viszont a nemzeti szempontok érvényesítése mellett is kiemeli a Vörös Hadsereg ellentámadó pozícióját, amelyre Csehszlovákia román intervencióhoz való csatlakozása után került sor.

[159] Michela, 2016: 24.
[160] Ferenčuhová–Zemko, 2012: 58.

Apponyi Albert mint a magyar integritás „fővédnöke"

A szlovák nemzeti történetírás az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának folyamatában általában éles kritikával illeti a magyar békedelegáció tevékenységét. Hasonlóan az előzőekben felvázolt események értelmezéseihez, itt is elsősorban Magyarország integritáshoz való ragaszkodása jelenik meg, amely kapcsán a szlovák nemzeti historiográfia elmarasztalja a korabeli magyar politikumot és annak képviselőit.[161] Mivel a magyar békedelegáció munkájának és Apponyi Albert integritás-politikájának szlovák megítéléséről egy korábbi írásunkban már bővebben szóltunk, jelen dolgozatban elsősorban az ún. Apponyi-beszéd szlovák értékeléséről írunk.[162]

A szlovák hivatalos kánon – pl. Marián Hronský érvrendszere – szerint a magyar közvélemény Apponyi Albertnek, a magyar integráció védelmezőjének személyében látta azt a politikust, aki képességeivel és kapcsolataival megmentheti Magyarországot a békekonferencián, miközben személye a 19. századi durva nacionalista és soviniszta Magyarország egyik fontos képviselőjeként, a „magyar kulturális felsőbbrendűség" hitvallójaként jelenik meg.[163] Ez azért fontos, mert a nemzeti narratíváknak kulcsszerepük van egy-egy hős-, illetve ellenségkép kitermelésében. A szlovák nemzeti kánonban ezért Apponyi Albert személyének a megítélése is felértékelődik. Ezt igazolja, hogy az idős politikus személye már a két világháború közötti szlovák sajtóban is közkedvelt témának számított.

Peter Macho pedig azt is kiemelte – a Miroslav Michela és Vörös László szerkesztésében megjelentetett írásában –, hogy Apponyit már ekkor sem elsősorban Trianon kontextusában, hanem az 1907-es népoktatási törvény kapcsán jelenítette meg a szlovák sajtó.[164] Hronský utalt Apponyi Albertnek a párizsi békekonferencia döntnökei előtt elmondott – a magyar historiográfiában – nagyjelentőségűnek tartott 1920. január 16-iki „védőbeszédére" is, amelyben a magyar békedelegáció vezető idős gróf történeti, földrajzi és „kulturális" érvekkel argumentált a történeti magyar állam egysége fenntartása érdekében, a vitatott területeken népszavazás kiírását kérve. Hronský interpretációjában

[161] *„Ebben az időszakban terjedt el Magyarországon a következő jelszó: Nem, nem, soha! Ez kifejezte a háborút követő rendszerrel való szembenállást."* Hronský, 2011: 233. *„Noha a makacs és »szerencsejátékos« Friedrich azt állította, hogy kormánya csak ideiglenes, a valóságban mindenképpen ragaszkodott a hatalomhoz. […] A politikusok versenyeztek a miniszteri helyekért folytatott küzdelemben, intrikák, tehetetlenség és brutalitás volt jelen az országban.[…] Ugyanakkor egyre világosabbá vált, hogy maguk a magyarok sem képesek rendet teremteni, eltávolítani a különféle fegyveres bandák által elmélyített anarchiát az országban. Ezért a Legfelsőbb Tanács [...] úgy határozott, hogy saját maga beavatkozik*". Uo. 237.

[162] Erről bővebben lásd: Bajcsi, 2013: 16–52.

[163] Hronský, 2011: 241. Továbbá azt is hangsúlyozza Hronský, hogy Apponyi hetvennégy évesen Magyarország „feltámadásában" és azoknak az erőknek a megújításában bízott, melyek éppen elvezették Magyarországot az állami katasztrófához. Uo. 233.

[164] Macho, 2013: 151–160.

kiemelte, hogy a magyarok elsősorban nyelvtudással, szónoki képességekkel és diplomáciai „hidegvérrel" kívánták meggyőzni a konferencia képviselőit.[165]

Külön érdekesség, hogy a magyar delegáció legfőbb embereként Hronskýnál mindvégig Apponyi személye jelenik meg, miközben sem Telekit, sem a magyar kormány többi tagját nem hangsúlyozza. Hronský véleménye szerint egyébként a magyar nyilvánosság túldimenzionálta Apponyi Albert békedelegáción belül betöltött szerepét, s több helyen is jelzi, hogy Apponyi személyének kiválasztása az elhibázott dualizmuskori nemzetiségi politika szimbólumaként inkább volt kontraproduktív, mintsem sikeres lépés.[166] A magyar békedelegáció párizsi jelenléte a szerző véleménye szerint a nemzetiségek védelmének központba állításával nemcsak egy diplomáciai aktust jelentett a magyar politika számára, hanem egy propaganda lehetőséget remélt a magyarok integritásának védelmében.[167]

Hronský Apponyi személyével kapcsolatban arra is rámutatott, hogy az idős politikus megválasztása elhibázott lépésnek minősült a magyarok részéről, hiszen amellett, hogy Magyarországon közkedvelt politikusnak számított, nagyon negatív politikai múlttal rendelkezett. Štefan Osuskýnak, a csehszlovák békedelegáció 1920. évi vezetőjének a véleményére is hosszasan kitért, aki szintén nagyon negatív tapasztalatokat közölt – amit Hronský idézett is – a magyar békedelegáció vezetőjéről.

Egy Vavro Šrobárhoz írott levelében például azt írta, „*üdvözöld a nemzetet, hogy a büszke és gőgös magyar, aki nem vette emberszámba a szlovákokat, a szlovákok kezéből fogadja, vagy veszi át a békefeltételeket*".[168] Apponyival szemben megfogalmazott kritikája szerint ugyanakkor a békedelegáció vezetője „hízelgő szavaival" szemrebbenés nélkül kérte ki a nemzetiségek elnyomásáról szóló vádakat, majd a magyarok történelmi küldetését hangsúlyozta. A földrajzi és gazdasági egység mellett kiemelte, hogy Magyarország életképtelenné válik Szlovákia és Erdély nélkül. A szerző ezen kívül hozzátette, hogy Apponyi szerint ebbe a békébe soha nem fog belenyugodni Magyarország.[169]

Miroslav Michela ugyanakkor az egyoldalú értékelésekkel szemben azt is kiemeli, hogy a békekonferenciára való készülődése során Apponyi kritikát fogalmazott meg a

[165] A békekonferenciára való magyar készülődés során világossá vált, hogy az 1920 januárjában Párizsba megérkező magyar delegáció a történelmi jog mellett a Kárpát-medence természetes határaira fog hivatkozni elsősorban. Ezzel szemben a csehszlovák fél az 1919-es bizottsági viták háttérmunkájában a néprajzi, gazdasági elemeket helyezte előtérbe. Emellett a gazdasági szempontok is a magyarok fontos érveivé válnak. Marián Hronský kiemelte azt is, hogy így mindössze fél millió magyar került idegen fennhatóság alá, akik azonban nem élnek olyan elnyomásban, mint az 1918 előtti Magyarországon a több mint kétmilliós szlovákság. Hronský, 2011: 235., 238.

[166] Hronský, 2011: 249.

[167] Uo. 252.

[168] Uo. 254.

[169] Hronský, 2011: 255.

dualista nemzetiségpolitikáról. Azt viszont ő maga is megjegyezte, hogy az idős politikus ismert germanofil hírében állt és ez negatív érzéseket váltott ki az egyes országok képviselőiből. Azt azonban valószínűsítette, hogy egy másik személy sem tudta volna érdemben befolyásolni a békefeltételek tartalmát.[170]

Michela ugyanakkor hangsúlyozta, hogy Apponyi beszédében valóban az ország integritásának a védelme került előtérbe történelmi, földrajzi, gazdasági és kulturális érvekkel alátámasztva. Ő viszont arra is rámutatott, hogy a fenti érvek valójában már amiatt sem érvényesülhettek, hiszen a nagyhatalmak geopolitikai érdekei Magyarország integritásának a megtartása helyett az „életképes" utódállamok követeléseit vették figyelembe.[171]

Hronský azt is problematikusnak vélte, hogy a magyarok ezek után sem adták fel a reményt a békefeltételek megváltoztatására. Ennek érdekében pedig felhasználták Apponyi beszédét, a hazai propagandát, a szövetségesek megosztottságát és a közvélemény megváltoztatását.[172] Miután Apponyi és a többi magyar fődelegátus február 12-én visszaérkezett Párizsba, átadták a válaszokat a békefeltételekre, azzal a kéréssel, hogy a többi részt a későbbiekben csatolják. Hronský véleménye szerint a béke aláírásához közeledve a magyarok „spekulációi" az aláírás késleltetésében is jól megmutatkoztak. Írásában arra vonatkozóan is kritikus megjegyzéseket tesz, hogy Magyarország valójában csak integritása elveszítésnek teljes bizonyságát követően kezdett el új határaiért harcolni.[173]

Azonban Hronský véleménye szerint a magyar statisztikai adatok alapján ez a kérelem sem volt reális, illetve sok esetben maga a statisztika sem adott valós képet a nemzetiségekről. Minderről említést tesz Miroslav Michela is és jelzi Apponyiék „időhúzó" magatartását a válaszok kidolgozásában. Fontos azonban rámutatni, hogy írásában Apponyi mellett hangsúlyozza más magyarországi köröknek – pl. gróf Bánffy Miklósnak, vagy magának Horthy Miklósnak – az integritást pártoló magatartását és tevékenységét, ezzel pedig tompítja az Apponyit központba állító ellenségképet.[174]

A magyar többségű déli határterülettel kapcsolatban Hronský Osuskýra hivatkozva azt a kijelentést teszi, miszerint az „igazságosság" jegyében ez a területrész is a szlovákokat illette meg. Itt pedig újra az ún. elnyomás tézise alapján fogalmazza meg érveit, vagyis

[170] Michela, 2009: 82–83.
[171] Uo. 84.
[172] Hronský, 2011: 256–257.
[173] Vö. Ferenčuchová–Zemko, 2012: 66.
[174] Michela, 2009: 85.

mivel a magyarok folyamatosan elnyomták a szlovákokat és kolonizálták Dél-Szlovákiát, elveszítették jogukat e területrész felett.[175]

Miroslav Michela ebben a kérdésben jóval visszafogottabban fogalmaz és rámutat Apponyiék érvei által a területrendezés etnikai alapú hiányosságaira, ugyanakkor maga is jelzi az 1910-es statisztikák felhasználásának szerepét. Mindezzel együtt csehszlovák szempontból is rámutat a statisztikák nacionalista agitációinak nacionalista szempontú felhasználására, amely később is gyakran jelentett legitimációs szempontot a csehszlovák fél számára.[176] Hronský azt is hangsúlyozza, hogy a békekonferencián felsorakoztatott gyenge magyar érveket a csehszlovák oldal könnyen megcáfolta.[177]

Emellett a szerző azt is kiemeli, hogy a határkérdésekkel foglalkozó bizottság több tényező figyelembevételével vizsgálta a problémát. Itt megjelenik egyébként a kölcsönös egyensúly előfeltételezése is, mely szerint a félmilliós magyar kisebbség csehszlovákiai jelenléte mellett négyszázezer szlovák maradt a szlovák-magyar határ túloldalán, vagyis Magyarországon.[178]

A Nagykövetek Tanácsa 1920. május 6-án hivatalosan is felelt a magyar delegáció előzetes és válaszjegyzékeire, és megerősítette, hogy a magyar békeszerződés tervezetének a szövegében a fő alapelvek és megállapítások változatlanok maradtak. A békeszerződéshez kapcsolódó ún. Millerand-féle kísérő levél érvrendszerét Hronský természetesen teljes egészében magáévá tette, és azok alapján magától értetődőnek tartotta, hogy változatlanok maradtak a békefeltételeket és a határok.[179] Hronský a magyar sajtó békeszerződéssel kapcsolatos elutasító hozzáállásáról ugyancsak szót ejt.[180] A szerző munkája végén azt a megjegyzést sem felejti ki, miszerint Magyarországon és Közép-Európában sem volt lehetséges tisztán etnikai alapú határokat húzni, hiszen nemcsak Csehszlovákiába került nagyszámú (634827 magyarság, de a magyarországi oldalon is négyszázezer szlovák maradt.

Miroslav Michela 2009-es monográfiájában ugyanakkor megjegyzi, hogy a trianoni béke aláírásának következményei valójában Magyarország számára a mohácsi traumához mérhető történeti veszteségnek minősültek. Ennek pedig legfőbb okát jelentette a magyar ajkú lakosság 30%-ának az elveszítése. Az utódállamok fennhatósága alá került nagyszámú magyarság miatt a döntés „nemzeti tragédiát" és a nemzet „feldarabolását" jelentette

175 Hronský, 2011: 260–261.
176 Michela, 2009: 87.
177 Hronský, 2011: 261.
178 Uo. 262.
179 Uo. 263.
180 Uo. 267.

Magyarországnak, míg a csehszlovák diskurzusban épp ellenkezőleg, történelmi elégtételt adott a megelőző évek „szenvedéseit" követően.

Azt is hozzá kell tenni, hogy miközben Dušan Kováč is utal 1998-ban közölt írásában, hogy Csehszlovákiában nagyszámú magyarság élt, itt nem tért ki bővebben a párizsi békekonferencia körülményeire. A mérsékelt nemzeti vonalon belül a másik fél irányába történő elmozdulásként értelmezhető viszont például Kováč 2019-es rádiós megnyilatkozása, ahol kifejtette, hogy a vesztesek – így természetesen Magyarország – számára is diktátumok voltak a párizsi békeszerződések.[181]

Egyébként hozzá kell tenni, hogy a beszélgetés második részében történész kollégája, Roman Holec is diktátumként definiálta a trianoni békerendezést.[182] Kováč a kétrészes beszélgetés keretein belül egyébként azt is hangsúlyozta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia volt az egyetlen olyan állam, amely teljes egészében felbomlott az első világháborút követően. Kollégája, Roman Holec ugyanakkor hozzáfűzte, hogy „egyszerre felbomlott és nem bomlott fel", hiszen a „Monarchia homlokzata" (*Monarchistická fasáda*) megmaradt utalva ezzel a Monarchiát és a „régi Magyarországot" éltető megnyilatkozásokra.[183]

[181] Dejiny.sk, 2020: 23:10 –24:00.
[182] Uo. 18:10–19:00.
[183] Uo. 14:40–15:50.

Összegzés

Amennyiben az 1989 után megjelent legfontosabb szlovák munkák alapján összegezni szeretnénk a szlovák történetírás képét a történeti Magyarország 1918–1920. évi felbomlásáról, a Csehszlovák Köztársaság létrejöttéről, azaz a Trianon-kérdéskörről, mindenekelőtt azt kell látnunk, hogy az elmúlt harminc évben a szlovák historiográfia is éppúgy tagolttá vált, mint a térség többi nemzeti történetírása. Roman Holec említett 2008. évi tanulmányában például éles különbségtételt javasolt a nemzetközileg beágyazott, transznacionális és elméleti irányzatú akadémiai történészek, a nemzeti önértelmezést középpontba állító, mítoszokat újratermelő, etnocentrikus és nacionalista beállítottságú, illetve a politikai megrendelések alapján dolgozó kutatók között.

Roman Holec 2008-ban úgy gondolta, hogy a magyar történetírásban ezek az irányzatok egybeolvadtak, a magyar történészek nem foglalkoznak belső vitákkal, s „*részben ez az oka annak, hogy az impozáns és jelentős magyar történeti produkciónak*". A pozsonyi professzor erre a magyar historiográfiai helyzetre vezette vissza a magyar történeti mesternarratíva negatívumait: „*mindez nem készteti a magyar történetírást, hogy reflektáljanak saját történeti kudarcaikra, ami lehetővé teszi, hogy a magyar történelemről pontszerű képletek alakulnak ki. A történelmi kauzalitás mindig adott konkrét eseményekből, például a forradalom 1849. évi vereségéből, az 1920. évi trianoni békeszerződésből, az 1945. évi Beneš-dekrétumokból stb. kiindulva merül fel. Hogy mi volt korábban, milyen okok játszottak közre, azt legfeljebb visszafogottan vagy egyáltalán nem említik. Ez is oka annak, hogy a magyar történeti narratíva 1849 óta a vereségek és a saját kudarcok története. A szlováktól eltérően*".[184]

Ennek tükrében különösen izgalmas vállalkozásnak tűnt megvizsgálni, milyen történeti önképek és ellenségképek jellemzik a szlovák történeti narratívát, s miként értelmezik a szlovák történészek Holec-féle csoportjai az 1918–1920. évi eseményeket. A módszertanilag jól felkészült, kritikai szemléletű, akadémiai hátterű és a nemzeti mítoszokat újratermelő szlovák történészek Trianon képe számunkra is fontos tükörként szolgálhat.

Mindenekelőtt érdemes hangsúlyozni, hogy nemcsak a rendszerváltás előtti időszakban, de azt követően napjainkig erőteljesen jelen van a nacionalista-sérelmi irányzat a szlovák historiográfián belül. Ugyanakkor jelezni kell, hogy a kritikai szemlélet felerősödése is megkezdődött a 2000-es évek második felétől, amikor olyan történészek kezdték el munkájukat, akik a történeti Magyarország felbomlását, Csehszlovákia megalakulását képesek voltak megfelelő távolságtartással és forráskritikai megközelítésben

[184] Holec, 2008. Vö. Ficeri, 2019b.

kezelni. Bár Holec szerint nagyok a távolságok, elemzésünk inkább azt bizonyítja, hogy a nacionalista és a kritikai történetírók csoportjai között van egyfajta átjárhatóság.

Ezt jelzi az a néhány mérsékelten nemzeti vonalhoz tartozó történetíró (pl. Dušan Kováč vagy Roman Holec), akik az ún. trauma nyelvezetet nem használják, tárgyilagos megközelítésekben dolgoznak, viszont például a Miroslav Michelához mérhető „sterilitás" és sokoldalú szemléletmód nem jellemző rájuk. Mindezzel együtt az álalunk vizsgált kérdéskörben kétségtelenül még mindig éles határvonal húzódik a nacionalista szempontok szerint alkotó és az évtizedes sztereotípiákra építő történetírók között.

Nem beszélve arról, hogy nemcsak a magyarországi Trianon-trauma ellenreakciójaként megszületett ellenségképek hatnak erőteljesen, hanem megjelenik a témával szembeni zárkózottság és közömbösség is. A „győztes történelmi kultúra" keretei közt szocializálódott szlovák történetírásban egyfajta nemzeti frusztráció forrása a szlovák önállóságot születésétől fogva megkérdőjelező csehszlovák államiság, mint ahogy az „ezeréves házasság" és az „ezeréves elnyomás" toposzainak belső ellentmondása is okot ad a felemás értelmezésekre. Mindez időről időre egyfajta kisebbrendűségi érzés formájában jelenik meg a magyar „nemzeti katasztrófa" interpretációjában. Például önmagában az a felvetés, miszerint a szlovák történetírás kész tényként elfogadja, hogy az 1918. október 30-i turócszentmártoni szlovák nemzeti nyilatkozat úgy kötelezte volna el magát Csehszlovákia mellett, hogy a deklarációt elfogadók nem tudtak a köztársaság annak két nappal korábbi, október 28-i prágai kikiáltásáról, hiszen a deklaráció végleges szövege Milan Hodža révén már az október 28-i prágai események hírének a tudatában vált véglegessé és került a nyilvánosság elé.

A belső problémát tovább erősíti a szlovák térfélen az a tény, hogy szakmai párbeszéd szinte teljesen hiányzott az 1969–1989 közötti Husák-korszak „normalizációs" kurzusa idején. Ezt tovább növelte a sajátos vasfüggönyös „elefántcsonttorony-szindróma", az innováció és a komparatív megközelítések hiánya, illetve az idegen nyelvek csekély használata is. Mindeközben a Trianon-jelenség eseményeinek értelmezésében bizonyos mértékű közeledés is folyamatosan megfigyelhető a szlovák és a magyar történetírás között, hiszen még a pártállami évtizedekben is állandó párbeszéd zajlott a különböző történész-csoportok közt.

A szlovák szakma másik része a jóval kényelmesebb és önmagába forduló magatartást választotta, és a sérelmi-nemzeti narratívát alkalmazta. Ez az elmúlt harminc évben is megmaradt, amit jól mutat, hogy sem a csehszlovák államalapításról, sem a

Trianon-témakörben 2011 óta nem született átfogó szlovák monográfia. Ezt a szakmai csöndet a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának 100 éves jubileuma sem törte meg.

Elemzésünkben így a nacionalista szempontrendszert Marián Hronský munkáin keresztül mutattuk be, aki a rendszerváltást követően több monográfiát is kiadott a magyarországi szlovák kiválásról, a csehszlovák államhoz való csatlakozásról. Ami munkáinak nacionalista megfogalmazásait, a nemzeti sztereotípiák alkalmazását illeti, jelentősebb elmozdulás nem tapasztalható műveiben. Az „ezeréves magyar elnyomás" 100 éve ható mítosza mellett Hronský előszeretettel használta az „agresszív" és a „félfeudális" magyarság minősítést, ami alól 1918-ban a szlovákok – Csehszlovákia létrejöttének köszönhetően – felszabadultak. Mindebben a világháborúnak Hronský szerint kulcsszerepe volt, s ezért hangsúlyozza az összeomlás „történelmi szükségszerűségét", valamint a szlovákság 1918 előtti áldozati szerepének megjelenítését. Mindezzel megközelítése sokban emlékeztet a két világháború közti cseh és szlovák történeti munkákra.

Hronský fontos elemzési szempontja, hogy hangsúlyozza és bírálja a Károlyi-kormány integritáspolitikáját, ugyanakkor hiperkritikus és szkeptikus véleményt formált a magyarországi nemzetiségpolitika átalakításának kísérleteiről. A határok kialakításának kérdésében ez a fajta etnocentrikus megközelítés előszeretettel hangoztatja azokat a történeti elveket, amelyek utólag a dél-szlovákiai határvonal „igazságos" jellegét hivatottak alátámasztani. Ide tartozik például annak erőteljes hangsúlyozása, hogy a tiszta etnikai határok megteremtése teljesen irreális elvárás volt, különösen amiatt, mert az erőszakos asszimilációt követően az etnikai arányok nem tükrözték a tényleges nemzetiségi viszonyokat. A Tanácsköztársaság és a magyar Vörös Hadsereg 1919. évi támadó lépéseiben pedig előszeretettel hangsúlyozza a magyarság kezdeményező szerepét, valamint a cseh-szlovák önrendelkezés elveit és a hazafias nacionalista célokat a magyarok kommunista elveinek népszerűsítésével szemben.

A magyar békedelegáció munkáját illetően elsősorban Apponyi Albert személye került célkeresztbe Hronský értékelésében. Az idős politikus munkáját ugyanis a szlovák történetírás az 1907. évi népoktatási törvény következtében elsősorban az erőszakos asszimilációhoz köti. A békedelegáció vezetőjének tevékenységét pedig a „magyarság kulturális felsőbbrendűségének" és a feltétel nélküli magyar integritáspolitika megtestesítőjeként értékeli. Hronský munkásságának szempontjai folyamatosan jelen vannak a szlovák történeti publicisztikában, a szlovák politika által támogatott köztörténeti munkákban. Még Roman Holec is hajlik a csehszlovák államalapítást kizárólag pozitívumain keresztül bemutatni.

Legújabban pedig Ondrej Ficeri magyarul is megjelent munkájában látjuk az 1918–1920-as eseménysor erősen nemzeti megközelítésének érvényesülését, ahol a fiatal szerző a magyar elitek több száz éves kudarcaira vetíti ki Trianon eseményeit. Miközben Ficeri felhívja a figyelmet a magyar historiográfia áldozat-szindrómájára, ő maga is Trianon „elkerülhetetlenségéről", a felelősség elhárításról, a nemzetiségek marginalizációjáról ír a történetíráson belül.[185] Ficeri, aki doktori disszertációja alapján 2019-ben a Trianont követő Kassa történetéről kiadott könyvében a „többrétegű" történetírás jelentőségét hangsúlyozta, fent idézett tanulmányában a magyar és a szlovák történetírás esetében is a „hibás kódok" helyreállítása mellett a nemzeti narratívák központba állítását javasolta.[186]

Érdemes itt utalni Szarka László véleményére, aki a történeti sérelmeket sem zárja ki eleve a reális történelemképből, hiszen a nemzeti szempontok valamilyen szinten Magyarország és Szlovákia történetírásaiban a következő évtizedekben is tartósan jelen lesznek:

„*A modern és kivált a posztmodern nemzeti emlékezetben természetesen megkülönböztetetten fontos, semmivel sem pótolható helye van a népek, csoportok, régiók, családok történetének. S ennek megfelelően megkerülhetetlenül az új kánonokban is jelen lesz a sérelmekre és jóvátételi igényekre épülő történelemkép. A közép-európai nemzetek 21. századi kollektív emlékezetében azonban egymás elfogadása ma már minimális elvárás. A nemzeti értékrendek közös előzményeinek, előképeinek megismerése pedig az oly-annyira szükséges térségi összefogásnak éppoly fontos előfeltétele, mint a közös nyelv hiányában is megteremthető beszédközösség*".[187]

A kritikai irányzathoz tartozó szlovák történetírás ugyanakkor igyekszik többszempontú magyarázatrendszert alkalmazni egy-egy esemény értelmezésében. A fenti témák tekintetében nem feledkezik meg hangsúlyozni az antant nagyhatalmi érdekeinek a szerepét, amelyek a fenti szempontokkal szemben jóval inkább meghatározták az események további alakulását. Az utódállamok, így Csehszlovákia szerepét is csak ennek fényében értelmezhetjük. A kritikai történetírásra ugyanakkor jellemző még, hogy tágabb kontextusaiban értelmezi az eseményeket. Például Miroslav Michela a legfontosabb munkáiban a határrendezés kérdését is képes komplex módon, a nagyhatalmi, biztonságpolitikai, stratégiai, gazdasági és etnikai szempontok együttes érvényesítésével tárgyalni. A Tanácsköztársaság északi hadjáratáról is ennek megfelelően szintén kiegyensúlyozott értékelésre törekednek, hangsúlyozva a magyarországi bolsevik

185 Ficeri, 2019b: 774.
186 Ficeri, 2019a: 275.; Ficeri, 2019b: 776.
187 Szarka, 2014: 186.

kormányzat társadalmi bázisának, a rendszer céljainak, nemzetközi megítélésének ellentmondásos jellegét.

A kritikai szlovák megközelítésekben ezzel együtt a békefeltételek megváltozásának, a magyar revíziós politikának a kezdetei is helyet kapnak. Érdemes szintén hozzátenni, hogy a nemzeti szemléletmódra építő politikatörténeti narratívákkal szemben a kritikai – steril – írások a trauma nyelvezetének alkalmazása és a történelmi „igazságosságok" bizonygatása helyett távolságtartóbb-objektív szempontokat felsorakoztatva értelmezik az eseményeket és a másik fél érvrendszerét is beépítik elemzéseikbe. A sokszor egyoldalú politikatörténeti leírások helyett pedig a társadalom- és művelődéstörténeti kontextusban, illetve az emlékezetpolitika oldaláról is sok tekintetben rávilágítanak a nemzeti történetírás frusztrációinak a gyökereire. Az új szempontrendszer alapján felépülő és modern – alternatív – módszereket alkalmazó történészek ezáltal jóval nagyobb teret adnak a két történetírás közötti párbeszéd megteremtésére. Ez pedig hosszútávon képes kiszabadítani mindkét historiográfiát az ún. „traumatikus" írások fogságából és a bűnbakképzés helyett az önreflexív szempontokat erősíteni. Erre pedig azért is van szükség, hiszen a trianoni eseményeknek, azok hatásainak mindmáig kulcsszerepe van a magyarság és a szlovákság, ezzel együtt a kisebbségi közösségek nemzeti identitásának a formálásában.

Bár a 21. században az Európai Unió az átjárhatóságra, az együttműködésre, a határok megállító funkcióinak felszámolására és a történelmi múltból fakadó sebek helyett az európai egység megteremtésére irányította a közép-európai nemzetek figyelmét, mindehhez a visegrádi államok érdekeinek az összehangolására és a közös regionális önkép kialakítására is szükség van.[188] Ennek pedig egyik fontos előfeltételét jelenthetné, ha sikerülne a történelmi és társadalmi frusztrációk helyett felfedezni a közép-európai múlt közös érintkezési pontjait, különösen a soknemzetiségű birodalmi képletek, így a soknyelvű történelmi Magyarország felbomlásának és a régió nemzetállami átalakulásának értelmezésében.

Erre minden esélye megvan a szlovák historiográfiának, amely bár a rendszerváltozás után komoly nacionalista hagyományokat örökölt, Miroslav Michela munkáival, Dušan Kováč legújabb megnyilatkozásaival, valamint Holec 2018-as ünnepi szövegével, továbbá Elena Mannová, Eva Krekovičová, Adam Hudek, Andrej Findor,

[188] A 20. századi témájú, társadalomtörténetet fókuszba állító európai országok közös projektjére példaként lásd Couperus–Kaal, 2017. A közép-európai államok történeti képeinek (kiemelkedő történeti szereplőinek és eseményeinek) összehasonlítására került sor például az International Visegradfund támogatása által a 2010-es években a V4-es országok történészeinek közös projektjére. Ezen a kutatáson belül is világossá vált, hogy szükséges a szomszédjaink jobb történeti megismerése, hiszen közös kapcsolataink és a megosztott múlt nagyobb empátiához vezet és a jobb megértést szolgálja. Erről bővebben lásd Vít–Baran, 2017.

Gabriella Dudeková, Slávka Otčenášová írásaival is azt bizonyítják, hogy rövid idő alatt nagy utat tettek meg történeti mítoszaik „dekonstrukciójában".

Felhasznált források és irodalom

Rádióadások

Dejiny.sk 2020
Dejiny.sk. Mierová konferencia v Paríži 1919–20, l. časť. Piatok 18.01.2019. (Rádióbeszélgetés a párizsi békekonferenciáról 1919–1920. I. rész. 2019. január 18.) https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1588/1066342 (Utolsó letöltés: 2020. június 1.)

Dejiny.sk 2020a
Dejiny.sk Mierová konferencia v Paríži 1919-20, 2. časť. Piatok 25.01.2019. (Rádióbeszélgetés a párizsi békekonferenciáról 1919–1920. 2. rész. 2019. január 25.) https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1588/1066342
(Utolsó letöltés: 2020. június 1.)

Szakirodalom

Alexander–Eyerman–Giesen–Smelser–Sztompka, 2004
Jeffrey C. Alexander – Ron Eyerman – Bernard Giesen – Neil J. Smelser – Piotr Sztompka: *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, University of California Press, 2004.

Bajcsi, 2013a
Bajcsi Ildikó: Történeti sztereotípiák a magyar és a szlovák történetírásban a soknemzetiségű Magyarország felbomlásának, a nemzetállamok létrejöttének interpretációs problémái. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Határhelyzetek V. Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi helyzetekben.* Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2013. 16–52.

Bajcsi, 2013b
Bajcsi Ildikó: Trianon-narratívák a szlovák és a magyar történetírásban. In: Pusko Gábor (szerk.): *Tér Idő Közösség. A felföldi magyarság a társadalomtudományok tükrében.* Tornalja, Kulturális Antropológiai Műhely, 2013. 118–128.

Bajcsi, 2014
Bajcsi Ildikó: Miroslav Michela – László Vörös: Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamati na Slovensku a v Maďarsku (recenzió). *Kor/ridor* 2014/3. 71–75.

Bokes, 1946
František Bokes: *Dejiny Slovenska a Slovákov. Od najstarších čias po oslobodenie.* Bratislava, SAVU, 1946.

Butvin, 1986
Jozef Butvin: Vyvrcholenie národnooslobodzovacieho boja slovenského národa a vznik československého štátu. Prijatie Deklarácie slovenského národa. In: Samuel Cambel (szerk.): *Dejiny Slovenska IV. (od konca 19. storoia do roku 1918)* Bratislava, VEDA, 1986. 481–488.

Couperus–Kaal, 2017.
Stefan Couperus – Harm Kaal (szerk.): *(Re)Constructing Communities in Europe, 1918–1968: Senses of Belonging Below, Beyond and Within the Nation-State*. New York, Routledge, 2017.

Deák, 1995a
Ladislav Deák: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920*. Martin, Matica Slovenská, 1995.

Deák, 1995b
Ladislav Deák: *Trianon – ilúzie a skutočnosť*. Bratislava, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky – Vydavateľstvo Kubko Goral, 1995.

Deák, 1996
Ladislav Deák (szerk.): *Súčasníci o Trianone*. Bratislava, Kubko Goral, 1996.

Deák, 2010
Ladislav Deák: *Od Trianonu po malú vojnu*. Bratislava, Eko-konzult, 2010.

Bandoľová–Dulovič, 2018
Margita Bandoľová – Erik Dulovič, et. al. (szerk.): *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918–1919*. Bratislava–Košice, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Košicicach, 2018.

Faltus–Průcha, 1969
Jozef Faltus – Václav Průcha: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v r. 1918–1945*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1969.

Ferenčuhová, 2012
Bohumila Ferenčuhová – Milan Zemko (szerk.): *V medzivojnovm Československu 1918–1939*. Bratislava, VEDA, 2012.

Ficeri, 2019a
Ondrej Ficeri: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzivojnovom Československu*. Bratislava, VEDA, 2009.

Ficeri, 2019b
Ondrej Ficeri: Vállalni a felelősséget Trianonért. *Történelmi Szemle* 2019/4. 763–776.

Findor, 2002
Andor Findor: (De)constructing Slovak national mythology. *Sociológia* 2002/3. 195–208.

Findor, 2005
Andrej Findor: Tisícročná poroba? In: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (szerk.): *Mýty naše slovenské*. Academic Electronic Press, 2005. 71–76.

Gaucsík, 2008
Gaucsík István: Nemzetiek és kozmopoliták, avagy a szlovák amalgám. Észrevételek az újabb szlovák történetírás Monarchia-képéről. *Limes* 2008/1. 17–24.

Gonczarow, 2009
Zora Gonczarow: *Tragedie a obět: Maďarská a slovenská historiografie 15 let po změně. The Tragedy and the Sacrifice: Hungarian and Slovak Historiography 15 Years after the Change.* Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin, Seminář nejnovějších dějin, Disertační práce, 2009. https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/24571/?lang=en
(Utolsó letöltés: 2020. június 1.)

Gyáni, 2009
Gyáni Gábor: A 20. század mint emlékezeti esemény. *Forrás* 2009/78. 3–15.

Gyáni, 2016
Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest, Kalligram, 2016.

Haslinger, 2007
Peter Haslinger: Maďarské motívy pri vzniku a rozpade československého národného príbehu. *Forum Historiae* 2007/1. 34–48.

Holec, 2008
Roman Holec: Aký príbor potrebujeme? *Listy* 2008/2. http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=082&clanek=020809
(Utolsó letöltés: 2020. június 1.)

Holec, 2010
Roman Holec: Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. *Historický časopis* 2010/2. 291–312.

Holec, 2011
Roman Holec: Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről. *Fórum* 2011/4. 109–132.

Holec–Němeček, 2018
Roman Holec – Jan Němeček: *Československo. Náš společný domov*. Praha, Academia, Historický ústav, 2018.

Holotík, 1979
Ľudovít Holotík (szerk.): *Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu.* Bratislava, VEDA, 1979.

Houdek, 1931
Fedor Houdek: *Vznik Hraníc Slovenska.* Bratislava, Nákl. „Prúdov", 1931.

Hronský, 1998
Marián Hronský: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava, Národné Literárne Centrum, 1998.

Hronský, 1987
Marián Hronský: *Slovensko pri zrode Československa*. Pravda, Bratislava, 1987.

Hronský, 1976
Marián Hronský: *Slovensko na rázcestí: Slovenské národné rady a gardy v roku 1918*. Košice, Východoslovenské Vydavateľstvo, 1976.

Hronský, 2001
Marián Hronský: *The struggle for Slovakia and the treaty of Trianon.* Bratislava, VEDA Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 2001.

Hronský, 2002
Marián Hronský: A második demarkációs vonal, valamint az 1919. június 12-ei szlovák–magyar végleges határ a cseh–szlovák javaslatok és követelések tükrében. In: Pásztor Cecília (szerk.): *„…ahol a határ elválaszt" Trianon és következményei a Kárpát-medencében.* Balassagyarmat–Várpalota, Nógrád Megyei Levéltár, 2002. 190–198.

Hronský, 2011
Marián Hronský: *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*. Bratislava, VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.

Hrušovský, 1932
František Hrušovský: *Slovenské dejiny*. Turč. sv. Martin, Matica Slovenská, 1932.

Hrušovský,1940
František Hrušovský*: Slovenské dejiny*. Bratislava, Matica Slovenská, 1940.

Hudek, 2007
Adam Hudek: Slovenská historiografia a československé dejiny v rokoch 1918–1968. *Forum Historiae* 2007/1. 49–62.

Jarinkovič–Kárpáty–Dulovič, 2018
Martin Jarinkovič – Vojtech Kárpáty – Erik Dulovič (szerk.): *Košice 1918–1938. Zrod metropoly východného Slovenska.* Košice, Ministerstvo vnútra, Štátny archív v Košiciach, 2018.

Kollai, 2007
Kollai István: Meghasadt múlt? Kapcsolódási pontok és ellentétek a szlovák és a magyar történelmi narratíva között. *Regio* 2007/4. 93–105

Kováč, 1986
Dušan Kováč: Rakúsko-Uhorsko na ceste k rozpadu In: Cambel Samuel: *Dejiny Slovenska IV. (od konca 19. storočia do roku 1918)* VEDA, Bratislava 1986. 473–475.

Kováč, 1998
Dušan Kováč: *Dejiny Slovenska.* Bratislava, Lidové noviny, 1998.

Kováč, 2008
Dušan Kováč (szerk.): *Prvá svetová vojna 1914–1918*. Bratislava, VEDA, 2008.

Kováč, 2011
Dušan Kováč: *Szlovákia története*. Pozsony, Kalligram, 2011.

Kilianová–Kowalská–Krekovičová, 2009
Gabriela Kilianová – Eva Kowalská – Eva Krekovičová (szerk.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava, Veda, 2009.

Krekovič–Mannová –Krekovičová, 2005
Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (szerk.): *Mýty naše slovenské*. Bratislava. Academic Electronic Press, 2005.

Kusá–Michela, 2013
Dagmar Kusá – Miroslav Michela: Dejiny a kultúrna trauma. Trianon a politiky verejného spomínania na Slovensku a v Maďarsku. In: Miroslav Michela – Vörös László (szerk.): *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 277–305.

Lipták, 1968
Ľubomír Lipták: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968.

Lipták, 2000
Ľubomír Lipták: *Száz évnél hosszabb évszázad*. Pozsony, Kalligram, 2000.

Lipták, é. n.
Ľubomír Lipták: Slovensko medzi dvoma vojnami. In: Richard Marsina – Viliam Čičaj – Dušan Kováč – Ľubomír Lipták (szerk.): *Slovenské dejiny*. Martin, Matica slovenská, é. n.

Medvecký, 1931
Karol A. Medvecký: *Slovenský Prevrat*. III. Bratislava, Spolok sv. Vojtecha, 1931.

Macho, 2013
Peter Macho: Apponyi a Trianon na stránkach slovenskej autonomistickej tlače v prvej polovici 20. rokov 20. storočia. In: Miroslav Michela – Vörös László (szerk.): *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 151–158.

Mannová, 2003
Elena Mannová (szerk.): *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava, AEPress, 2003.

Michela, 2006
Miroslav Michela: Collective Memory and Political Change – The Hungarians and the Slovaks in the Former Half of the 20th Century. *International Issues Slovak Foreign Policy Affairs* 2006/3–4. 15–26.

Michela, 2007
Miroslav Michela: Szlovák–magyar történelmi emlékezet. Emlékezet, politika, Trianon. A legújabbkori szlovák–magyar kapcsolatok „új kezdetének" kontextualizálódása. *Regio* 2007/4. 81–92.

Michela, 2008
Miroslav Michela: A „nemzeti elnyomás" téziseinek instrumentalizálása Szlovákiában 1918 és 1945 között. *Limes* 2008/3. 11–21.

Michela, 2009
Miroslav Michela: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921.* Bratislava, Kalligram, 2009.

Michela, 2016
Miroslav Michela: *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon.* Békéscsaba – Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016.

Michela–Vörös, 2013
Miroslav Michela – Vörös László (szerk.): *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku.* Bratislava, Historický ústav SAV, 2013.

Plevza, 1988
Viliam Plevza: *Rok osemnásty: 1918*. Bratislava, Smena, 1988.

Rapant, 1930
Daniel Rapant: *Maďarizácia, Trianon, revízia a demokracia.* Bratislava, Prúdy, 1930.

Romsics, 2005
Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2005.

Romsics–Zahorán, 2019
Romsics Gergely – Zahorán Csaba: Útkereső történészek. Megjegyzések egy lezáratlan eszmecsere margójára. *Történelmi Szemle* 2019/4. 777–788.

Rychlík, 1998
Ján Rychlík (szerk.): První Československá republika v slovenské ľudácké a neoľudácké historiografii. In: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii.* Praha, Historický ústav AV ČR, 1998. 7–84.

Simon, 2019
Simon Attila (szerk.): *Csehszlovák iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920).* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 2019.

Šutaj, 2005
Štefan Šutaj: *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov, Universum, 2005.

Szarka, 2008a
Szarka László: A szlovák–magyar szakítás 1918 őszén. Elhatárolódás és önrendelkezés. In: Fazekas József (szerk.): *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2008. 112–138.

Szarka, 2008b
Szarka László: Jászi Oszkár, az elemző programalkotó. A nemzetiségi politika csődje. *História* 2008/9. 16–19.

Szarka, 2009
Szarka László: Közös múlt – megosztott történelem. A szembenállás mítosza és tradíciója a kisnemzeti identitásban. Nemzet és nacionalizmus. *Limes* 2009/4. 51–62.

Szarka, 2012
Szarka László: Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. *Történelmi Szemle* 2012/3. 469–490.

Szarka, 2014
Szarka László: A közös történelem nehéz öröksége. *Regio* 2014/1. 156–192.

Szarka, 2016
Szarka László: *A multietnikus nemzetállam 1918–1992: Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában.* Pozsony, Kalligram Kiadó, 2016.

Szarka–Sallai, 2000
Szarka László – Sallai Gergely: Önkép és kontextus. Magyarország és a magyarság történelme a szlovák történetírásban a 20. század végén. *Regio* 2000/2. 71–107.

Szeghy, 2019
Szeghy–Gayer Veronika: Mešťanostovia na rázcestí. Stratégie, rozhodnutia a adaptácie najvyšších predstaviteľov miest na nové politické pomery po roku 1918. In: Adam Hudek – Peter Šoltés (szerk.): *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. kontinuity a diskontinuity.* Bratislava, VEDA, 2019. 334–360.

Tokárová–Pavlovič, 2018
Lúcia Tokárová – Richard Pavlovič (szerk.): *Na ceste k slovenskej štátnosti.* Bratislava, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Košiciach, 2018.

Trianon 100
Trianon 100 kutatócsoport honlapja.
www.trianon100.hu (Utolsó letöltés: 2020. június 1.)

Vít–Baran 2017
Michal Vít – Magdaléna Baran M. (szerk.): *Transregional versus National Perspectives on Contemporary Central European history. Studies on the building of Nation-States and Their Cooperation in the 20th and 21st Century*. Stuttgart, ibidem Press, 2017.

Vörös, 2011
Vörös László: A történelmi Magyarország szétesése és Trianon. Az 1918–1920 közötti események megjelenítése a magyar és szlovák történetírásban. *Limes* 2011/1. 5–43.

Zahorán, 2011
Zahorán Csaba: A Trianon-jelenség pozsonyi tükörben. *Történelmi Szemle* 2011/4. 591–613.

Zahorán, 2019
Zahorán Csaba: „Addig a békesség, míg a szomszéd akarja". Trianon és a magyar–szomszéd viszony napjainkban. *Történelmi Szemle* 2019/4. 731–743.